

100 danmarkshistorier

**Kirstine
Sinclair**

Kari- katur- krisen

Aarhus Universitetsforlag

100 danmarkshistorier

**Kirstine
Sinclair**

Kari- katur- krisen

Aarhus Universitetsforlag

Karikaturkrisen

© Kirstine Sinclair og Aarhus Universitetsforlag

Serie: 100 danmarkshistorier

Forlagsredaktion: Thomas Oldrup

Tilrettelæggelse, sats og omslag:

Camilla Jørgensen, Trefold

Repro: Narayana Press

E-bogsproduktion: Narayana Press

ISBN: 978 87 7219 490 5 (e-pdf)

Projektet 100 danmarkshistorier er støttet af A.P.
Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond
til almene Formaal

Projektets styregruppe: Thomas Bloch Ravn
(Den Gamle By), Thorsten Borring Olesen
(Aarhus Universitet), Mette Frisk Jensen
(danmarkshistorien.dk), Søren Hein Rasmussen
(MegaNørd), Torben Kjersgaard Nielsen (Aalborg
Universitet), Bo Lidegaard (dr.phil., forfatter),
Camilla Mordhorst (Dansk Kulturinstitut), Lars
Boje Mortensen (Syddansk Universitet), Keld
Møller Hansen (Danmarks Borgcenter), Rikke
Louise Alberg Peters (HistorieLab), Hans Schultz
Hansen (Rigsarkivet), Nils Arne Sørensen (Syddansk
Universitet), Sten Tiedemann (Folkeuniversitetet i
Aarhus), Ulla Tofte (M/S Museet for Søfart) og Anette
Warring (Roskilde Universitet)

Læs mere om projektet på
100danmarkshistorier.dk

FAGFÆLLE-
BEDØMT

/ I henhold til ministerielle krav betyder bedømmelsen, at der fra en fagfælle på ph.d.-niveau
er foretaget en skriftlig vurdering, som godtgør denne bogs videnskabelige kvalitet.

Aarhus Universitetsforlag
unipress.dk

Indhold

Krisens kronologi

- Ambassade i flammer 2
- 2005: Krisen startede 5
- 2006: Krisen eskalerede 9
- Banen kridtet op 13

Kilderne

- To tekster og 12 tegninger 16
- Juste om lys og mørke 16
- Rose om ytringsfrihed 19
- De 12 karikaturer 22
- Diplomaternes brev 30
- Den egyptiske ambassadør i Deadline 33
- Politianmeldelse af Jyllands-Posten 39

Verden kalder

Ud på verdensarenaen 46
Statsministerens nytårstale 46
Globale sammenhænge 50
Krisen blev international 52
Opsparede frustrationer 56
Dansk-muslimske perspektiver 64
Den berømte mappe 65
Nye stemmer 69
Politisk deltagelse 73
Globaliseret og forvirret 76

Krisen som historie

De mange historier 80
Beklagelse, undskyldning – eller ej 86
Provokerende billeder 90
Hvad lærte vi? 92
På den anden side 95

Videre læsning 100

**Den 4. februar 2006
stod den danske
ambassade i Damaskus
i brand. Hundredvis af
vrede demonstranter
fyldte gaderne i den
syriske hovedstad i
protest mod *Jyllands-
Postens* publicering
af karikaturer af
muslimernes profet,
Muhammed. Det har
efterfølgende vakt
undren, at det ellers
så repressive syriske
regime tillod den form
for folkelig protest.
|| Youssef Badawi/
Epa-Epa/Ritzau
Scanpix**

A photograph showing a large crowd of people gathered in front of a multi-story building. The building is heavily on fire, with bright orange flames and thick black smoke billowing from the windows and roof. Several satellite dishes are visible on the roof. In the foreground, there are several small evergreen trees and a ground covered in debris and trash. The overall scene suggests a protest or a riot.

Krisens kronologi

Ambassade i flammer

Om eftermiddagen den 4. februar 2006 var luften tyk af røg og vrede i Syriens hovedstad Damaskus. Røgen fra den danske ambassade kunne ses på den klare blå himmel langvejsfra. Der havde været lovligt anmeldte demonstrationer foran ambassaden i flere uger – med afbrændinger af danske flag og komiske figurer, der angiveligt skulle forestille danske politikere – men de havde været relativt rolige, og de var som regel endt med, at ambassadens personale havde inviteret demonstranterne indenfor til en kop kaffe og en snak om danske værdier.

Men demonstrationerne blev større og større, og stemningen mere og mere aggressiv. Netop den 4. februar var der mødt adskillige tusinde op, og protesten gik helt amok. Hundredvis af vrede demonstranter sparkede dørene til ambassadebygningen – der også rummede den norske og den chilenske ambassade – ind og hærgede den danske ambassade, der lå på tredje sal i bygningen. Møbler blev ødelagt. Vinduer baldret. Lamper kastet ud ad vinduet. De trampede på det kongelige røde ambassadeskilt, til det lå smadret og knækket på jorden, og til slut stak de bygningen i brand. Den danske ambassadør havde forskanset sig i sin bolig uden for Damaskus, og i løbet af det næste døgn samlede hans personale og de fleste andre danskere i Syrien sig i hans private hjem. Om aftenen kunne

Vrede syriske demonstranter trængte ind i den danske ambassade i Damaskus den 4. februar 2006. De ødelagde møbler, smed papir ud ad vinduerne og rev det officielle skilt, der markerede ambassadens status, "Kongelig dansk ambassade", ned fra væggen.

|| Louai Beshara/AFP/Ritzau Scanpix

han på en skrattende telefonforbindelse i tv-avisen meddele, at han absolut ikke kunne anbefale rejser til Syrien. Det var ikke længere sikkert for danske statsborgere at opholde sig i landet.

For danske tv-seere virkede vreden og begivenheden helt uforståelig. I de første måneder af 2006 var det svært at begribe, hvordan tingene var eskaleret. Danmark befandt sig ifølge landets udenrigsminister Per Stig Møller (1942-) i "den største udenrigspolitiske krise siden 2. verdenskrig", og alle frustrationerne og volden kunne tilsyneladende føres tilbage til en række redaktionelle beslutninger på en dansk avis i Viby J lidt uden for Aarhus i efteråret 2005.

Få kunne være i tvivl om, at tv-avisens billeder og begivenhederne bag ville blive husket og behandlet

Muhammed er ofte blevet afbildet gennem historien. Hele spørgsmålet om islams billedforbud er mere komplekst end som så. Iran har en gammel tradition for miniatremalerier, og her ses Muhammed med ansigtet gemt bag et slør. Maleriet datering til 1900-tallet er usikker, men det gemte ansigt bevidner, at det er fremstillet efter 1600.

|| Chris Hellier/Alamy Stock Photo

i historiebøgerne. Det lignede faktisk indledningen på et nyt kapitel i danmarkshistorien, hvor danskernes selvforståelse som fredelige og vellidte overalt i verden var forduftet, og forestillingen om det idylliske lille land højt mod nord var blevet slået fordærvet som det røde ambassadeskilt på gaden i Damaskus.

Ambassadeafbrændingen var kulminationen på den krise, der startede med *Jyllands-Postens* publicering af de 12 karikaturer, bl.a. en, hvor profeten Muhammed har en bombe i sin turban, den 30. september 2005. Denne bog handler om karikaturerne og de politiske, diplomatiske, religiøse,

identitets- og følelsesmæssige positioner og kriser, der fulgte med.

2005: Krisen startede

I sommeren 2005, nærmere bestemt den 11. juni, deltog forfatteren Kåre Bluitgen (1959-) i en fest med nogle gamle venner på Frederiksberg. Han fortalte en journalistven om sin udfordring med at finde en tegner, der var villig til at illustrere den børnebog om muslimernes profet, han var ved at skrive. De tegnere, han havde spurgt, var bange for at påtage sig opgaven, da nogle muslimer kunne tænkes at blive vrede over, at man afbildede profeten. Et par måneder senere, den 16. september 2005, skrev vennen en artikel, som blev offentliggjort af Ritzau under overskriften: "Danske kunstnere bange for kritik af islam". Hermed var starten gået til én af de største udenrigspolitiske kriser i Danmarks historie. For dagen efter bragte *Politiken* historien om Bluitgen baseret på Ritzaus historie. Bluitgen havde godt nok på dette tidspunkt fundet en illustrator, som dog ønskede at være anonym, men det meldte historien ikke noget om. Yderligere et par dage senere henvendte *Jyllands-Postens* kulturelledende Flemming Rose (1958-) sig til foreningen Danske Bladtegnere med en invitation til medlemmerne om at tegne Muhammed, og den 30. september 2005 bragte *Jyllands-Posten* så de siden så berømte 12 karikaturer.

Tegningerne vakte mildt sagt vrede.

Den 2. oktober var en imam fra Aarhus vært ved et møde med det formål at diskutere *Jyllands-Postens* karikaturer. Blandt deltagerne var også Ahmed Akkari (1978-) og Ahmad Abu Laban (1946-2007). I forbindelse med mødet udsendte deltagerne en pressemeddelelse, ligesom de skrev til daværende kulturminister Brian Mikkelsen (1966-)

for at diskutere eventuelle konsekvenser af negativ omtale af religiøse minoriteter i Danmark. Et par dage senere arresterede politiet en 17-årig ung mand, som havde ringet til *Jyllands-Posten* og truet tegnerne på livet. Det var hans mor, der anmeldte truslen til politiet. Den 8. oktober fremsatte en gruppe danske imamer og moskérepræsentanter et krav til *Jyllands-Posten* om at trække karikaturerne tilbage og give alle muslimer en officiel undskyldning. Da der ingen respons var på dette krav, sendte en gruppe diplomater fra muslimske majoritetslande et brev til den danske statsminister Anders Fogh Rasmussen (1953-), hvori de udtrykte bekymring for den måde, muslimer og islam generelt blev omtalt på i Danmark, og bad om et møde. Det var den 12. oktober. Diplomaterne bad også om, at de ansvarlige for karikaturerne blev stillet til ansvar, uden at det fremgik, hvad dette krav præcis indebar. Det siden så vigtige brev besvarede statsministeren den 21. oktober.

I den mellemliggende periode sås flere og flere internationale reaktioner på karikaturerne. Allerede i anden halvdel af oktober gik 10.000 demonstranter på gaden i Deoband i Indien for at protestere over karikaturerne. Generalsekretæren for Den Islamiske Samarbejdsorganisation (OIC), en sammenslutning af 57 muslimske lande, sendte et brev til den danske statsminister, hvis indhold svarede til det fra de muslimske diplomater. Den Arabiske Liga – en pendant til OIC, bare for arabiske lande – sendte yderligere et brev med tilsvarende indhold nogenlunde samtidig. Desuden bragte den lille egyptiske avis *Al-Fagr* seks af de 12 karikaturer – den ene på forsiden. Den 29. oktober skrev den egyptiske ambassadør Mona Omar Attia (1965-) et åbent brev til den danske statsminister, som danske aviser trykte. I Danmark var der demonstrationer

uden for *Jyllands-Postens* redaktionskontorer i København, og 11 muslimske foreninger med socialrådgiver og samfundsdebattør Asmaa Abdol-Hamid (1981-) i front sagsøgte *Jyllands-Posten* for overtrædelse af Grundlovens blasfemiparagraf og racismeparagraf.

I november gav den ulmende krise genlyd i flere lande. Karikaturerne blev bragt i den tyske avis *Die Welt* (blot én) og den bosniske *Slobodna Bosna* (alle 12). Den egyptiske udenrigsminister advarede om risiko for eskalering af konflikten og boykot af danske varer. Under et officielt besøg i Danmark kritiserede den tyrkiske premierminister Recep Tayyip Erdoğan (1954-) den danske regering for håndteringen af karikaturerne, hvortil statsministeren svarede, at han ikke ville gå på kompromis, og at "det er sådan her, demokrati fungerer". Internationale organisationer reagerede også. Den Arabiske Liga og OIC sendte sammen et brev til FN's flygtningehøjkommissær, Organisationen for Økonomisk Samarbejde og Udvikling (OECD) og FN's højkommissariat for menneskerettigheder, hvori de beskyldte Danmark for ikke at overholde FN's resolutioner. FN's særlige udsendte for undersøgelse af religionsfrihed bad efterfølgende den danske regering om et officielt svar, og Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa (OSCE) advarede den danske udenrigsminister om en forestående undersøgelse af diskrimination mod religiøse minoriteter i Danmark.

I december bredte kritikken af den danske regering sig. Ad to omgange rejste en delegation af danske muslimer, som repræsenterede Komitéen til Forsvar for Profetens Ære, til Mellemøsten for at diskutere forholdene for muslimer i Danmark. Første rejse startede den 3. december og gik til Egypten. Anden rejse foregik den 17.-31. december,

og denne gang var målet Libanon, Syrien og Saudi-Arabien. Delegationsmedlemmer mødtes bl.a. med religiøse overhoveder i Damaskus og Beirut samt repræsentanter fra Hizbollah og Hamas.

Disse to rejser kom siden til at spille en stor rolle i konflikten. På rejserne medbragte delegationerne nemlig en mappe med de 12 karikaturer og pres-seklip mv. for at illustrere de efter deres opfattelse kritisable forhold for muslimer i Danmark. Mappen blev bl.a. sendt rundt på et ekstraordinært topmøde blandt OIC-lande i Mekka i Saudi-Arabien den 7.-8. december. Mødet resulterede i en udtalelse, hvori man fordømte fornærmelsen af profeten samt den danske regerings manglende beskyttelse af muslimer og islam. I det hele taget blev den danske regerings håndtering af karikaturerne kritiseret fra flere sider i december måned. FN's højkommissær for menneskerettigheder udtrykte i et brev til OIC forståelse for, at begivenhederne i Danmark kunne opfattes som mangel på respekt for muslimer, og at hun ville iværksætte en undersøgelse af den danske regerings håndtering af sagen. Samtidig gik EU's justitskommissær ind i sagen med to budskaber: Han forsvarede ytringsfriheden og kaldte karikaturerne tankeløse. Samme måned udsendte den øverste imam fra Egyptens Al-Azhar-moské i Cairo sammen med rektoren for Cairos universitet en protest over karikaturerne og opbakning til kritikken fra FN. På et møde i EU's ministerråd den 19. december blev den danske regering kritiseret for ikke at bremse fremmedhad. Hjemme stemte en gruppe bestående af 22 tidligere danske ambassadører i og kritiserede Fogh Rasmussen.

Den 27. december vedtog en ny sammenslutning bestående af 50 lande en resolution med en opfordring til boykot af danske varer og alle former for samarbejde med Danmark. Hermed var krisen

ikke længere kun diplomatisk og politisk, men også økonomisk. Således sluttede 2005.

2006: Krisen eskalerede

I statsministerens nytårstale den 1. januar 2006 nævnte Fogh Rasmussen ikke karikaturkrisen eksplicit, men kom med indirekte kommentarer til Danmarks rolle internationalt og ytringsfrihedens afgørende betydning for landet. Den tale blev også væsentlig for danskernes opfattelse af situationen. En uge senere afviste byretten i Odense anmeldelsen af *Jyllands-Posten* for overtrædelse af blasfemiparagraffen. De 11 foreninger bag anmeldelsen ankede straks afgørelsen til landsretten.

I løbet af januar bredte boykotten af danske varer sig til supermarkeder over hele Mellemøsten. Repræsentanter for Det Muslimske Broderskab opfordrede også muslimer over hele verden til at boykotte norske varer, efter at den norske avis *Magazinet* havde trykt karikaturerne. Herefter beklagede den norske regering *Magazinets* redaktionelle valg. Samtidig svarede Fogh Rasmussen FN's menneskerettighedskommissær, at Danmark intet havde at skamme sig over, hvad angik håndteringen af karikaturkrisen set i lyset af menneskerettighederne.

Det diplomatiske niveau i krisen så også en eskalering i januar 2006, hvor Saudi-Arabien kaldte sin ambassadør hjem fra Danmark med henvisning til, at den danske regering havde ignoreret stridens kerne. Libyen lukkede sin ambassade i Danmark, og regeringerne i Syrien og Bahrain fordømte karikaturerne og den danske regerings håndtering af sagen. Danske ambassadører måtte stå skoleret i Kuwait og Jordan, og Dannebrog blev ved flere lejligheder brændt af på Vestbredden.

Den 28. januar reagerede formanden for Dansk Industri på boykotten ved at kritisere *Jyllands-Po-*

sten for at skade danske interesser. Samme dag viste en meningsmåling om danskernes syn på krisen, at et flertal af de adspurgte bakkede op om regeringens linje, og dagen efter, den 29. januar, var politikere fra Dansk Folkeparti optagede af, at den danske ambassadør i Saudi-Arabien havde beklaget karikaturerne, hvilket partiet ville have officielt trukket tilbage.

Den 2. februar optrådte Fogh Rasmussen på tv-stationen *al-Arabiya* og forklarede omstændighederne omkring den frie og uafhængige presse i Danmark. Dette blev hjemme fortolket som en undskyldning, hvilket statsministeren dog selv nægtede, og det afværgede under alle omstændigheder ikke krisens eskalering. Dagen efter opfordrede tv-kanalen *al-Jazeera* til at gennemføre en "vredens dag", og to dage senere stod den danske og norske ambassade i Syriens hovedstad Damaskus i brand.

I London gik tusindvis af demonstranter på gaden. De ønskede, at *Jyllands-Postens* redaktører skulle halshugges. En moddemonstration fandt sted i København, hvor medlemmer af den højreradikale, nynazistiske gruppe Dansk Front ville brænde Koranen af. Den 5. februar satte demonstranter ild til den danske repræsentation i Libanons hovedstad Beirut. Én demonstrant døde. Der var demonstrationer i flere muslimske majoritetslande, og danske statsborgere blev opfordret til at forlade Syrien og Libanon, ligesom Udenrigsministeriet frarådede danskere at rejse til muslimske majoritetslande i det hele taget. De øverste ledere af EU, FN og NATO forsøgte at mægle mellem Danmark og de muslimske lande. Dagene efter var der demonstrationer i Egypten, Indonesien, Afghanistan, Somalia og Indien (Kashmir), og alle steder på nær Egypten mistede folk livet. I Indonesien og Iran blev de danske ambassader angrebet og lukket, og Dannebrog blev

Medlemmer af den muslimske organisation Jamaat-e-Islami brænder Dannebrog i protest mod danske avisers genoptrykning af Kurt Westergaards karikatur af Muhammed med en bombe i turbanen. Genoptrykningen var en reaktion på attentatforsøget mod Westergaard den 12. februar 2008. Demonstrationen fandt sted den 5. marts 2008 i den pakistanske millionby Lahore.
|| Arif Ali/AFP/Ritzau Scanpix

brændt af. Demonstrationerne fortsatte og spredte sig i dagene efter til Bosnien-Hercegovina, Filippinerne, Finland, Frankrig, Ghana, Irak, Iran, Jordan, Kenya, Malaysia, Marokko, Niger, Nigeria, Pakistan, Sri Lanka, Tyskland, Sydafrika og Vestbredden.

Danske diplomater blev hjemkaldt fra Indonesien, Iran og Libanon, og Røde Kors trak sine medarbejdere ud af Pakistan og Indonesien. Danske muslimske organisationer anmeldte igen *Jyllands-Posten* for overtrædelse af racismeparagraffen. Samme dag blev delegationen, der rejste til Mellemøsten inden jul, beskyldt for landsforræderi. Den amerikanske præsident George W. Bush (1946-) ringede til Fogh Rasmussen for at udtrykke sin støtte.

Den 8. februar genoptrykte det franske satiriske magasin *Charlie Hebdo Jyllands-Postens* karikatu-

På hylderne i et supermarked i Saudi-Arabien fik alle Arlaprodukter et gult boykotmærkat. Salget stod helt stille i flertallet af muslimske majoritetslande. I lande som Kuwait, Qatar og De Forenede Arabiske Emirater blev Arlas produkter fjernet fra hylderne. Oversat til kroner og øre betød boykotten, at Arla i det tidlige forår 2006 havde et omsætningstab i Mellemøsten på 10 millioner kroner. Om dagen.

|| Polfoto/Ritzau Scanpix

rer, og Flemming Rose udtalte til den amerikanske tv-station CNN, at *Jyllands-Posten* ville trykke vindertegningen i en iransk karikaturkonkurrence med Holocaust som tema, men dagen efter gik han på orlov på ubestemt tid, og Holocausttegningen blev aldrig bragt. Alt imens fortsatte demonstrationerne ude i verden.

EU's udenrigsrepræsentant Javier Solana (1942-) mæglede mellem den danske regering og muslimske majoritetslande. Hans første stop var Saudi-Arabien, det andet Cairo. Samme uge eskalerede protesterne. Den 17. februar var der i forbindelse med fredagsbønnen demonstrationer over hele verden – denne fredag også i New York og Hong Kong – og i både Pakistan og Indien udlovede

religiøse overhoveder dusører for drab på de danske karikaturtegnere.

På baggrund af demonstrationerne, ildspåsættelserne, dødsfaldene, truslerne og boykotten advarede udenrigsminister Per Stig Møller om, at al-Qaeda kunne udnytte krisen til terrorformål. Dagen efter var 450 danske hjemmesider – herunder *Jyllands-Postens* – udsat for hackerangreb.

OIC, som havde været blandt de første internationale aktører til at kritisere den danske regering i september 2005, vendte på dette tidspunkt kritikken mod de voldelige demonstrationer og opfordrede alverdens muslimer til at besinde sig. I Danmark formulerede oppositionen utilfredshed med statsministerens og regeringens håndtering af krisen.

Ved et ekstraordinært FN-møde i Qatar med deltagere fra OIC, Den Arabiske Liga og EU i slutningen af februar 2006 diskuterede man en ændring af FN's menneskerettighedserklæring, så denne kom til at inkludere respekt for profeter som Muhammed og andre religiøse figurer. Men voldsomme demonstrationer fortsatte i Iran og Pakistan, og den britiske ambassade i den iranske hovedstad Teheran blev angrebet. Samtidig reagerede statsminister Fogh Rasmussen på kritikken fra intellektuelle og erhvervslivet ved at konstatere, at de ikke forstod principfasthed. Alt imens udtalte FN's generalsekretær Kofi Annan (1938-2018), at de fornærmende karikaturer af profeten Muhammed var et eksempel på, at Danmark historisk havde været et meget homogent land med begrænset erfaring med indvandring, og at man nu måtte tilpasse sig nye befolkningsgrupper som de muslimske.

Banen kridtet op

Aktørerne er på banen, og positionerne i krisen ridset op: den danske statsminister som fortaler for

**Malerier som dette viser Orienten som et eksotisk og fremmedartet sted. Handelsmanden fra Cairo er malet i 1869 af franske Jean-Léon Gérôme (1824-1904). Dyrkelsen af området mellem Middelhavet og Indien som noget absolut anderledes og væsensforskelligt fra det moderne Vesten har påvirket den almene opfattelse af Mellemøsten og muslimer og også forskningen helt frem til slutningen af 1970'erne.
|| CPA Media Pte Ltd/
Alamy Stock Photo**

principfasthed og FN's generalsekretær som fortæller for tilpasning og tolerance. Begge positioner var besnærende – begge dele lød fornuftige og sympatiske. Men hvad dækkede de over?

Krisen udviklede sig på flere planer politisk set. På et officielt og formelt plan var der dels den danske debat om principper (den ubegrænsede ytringsfrihed) og politikker (integrationspolitik og udlændingepolitik), dels de internationale diplomatiske spor (Den Arabiske Liga, OIC, EU, FN). På et uofficielt og aktivistisk plan opstod en række nye grupperinger, som bidrog til en mere nuanceret debat i det offentlige Danmark, mens verden svarede igen med omfattende og tilsyneladende folkelige protester.

De nationale og internationale planer og aktører modvirkede dog hinanden, ligesom den uformelle aktivisme nationalt og internationalt trak i modsatte retninger. Med det resultat, at fordomme på én og samme tid be- og afkræftede hinanden. Som for eksempel når danske muslimer i forening kaldte sig demokratiske og ønskede konstruktiv debat, samtidig med at muslimske religiøse overhoveder i Pakistan ønskede karikaturtegnerne slået ihjel. Hvem af dem var de sande repræsentanter for islam?

Kilderne

To tekster og 12 tegninger

Tegningerne var også ledsaget af ord, den dag de blev bragt. To redaktionelle tekster pakkede så at sige karikaturerne ind i *Jyllands-Posten* den 30. september 2005. For det første kunne man læse en leder begået af ansvarshavende chefredaktør Carsten Juste (1947-), som var en dreven journalist, der havde været på *Jyllands-Posten* siden 1979. Han var chefredaktør 2003-2008 og har siden gjort sig bemærket ved at stå fast på, at avisen intet havde at undskylde i karikaturkrisen. For det andet bragte avisen også en artikel på forsiden af kultursektionen af kulturedaktør Flemming Rose. Rose er uddannet cand.mag. i russisk og fungerede som korrespondent i både Rusland og USA for *Berlingske*, før han kom til *Jyllands-Posten*.

Juste om lys og mørke

Justes leder bar overskriften "Truslen fra mørket" og tog afsæt i, at avisen havde et problem med en bestemt gruppe muslimer – ikke alle muslimer. De muslimer, Juste udpegede som problematiske, karakteriserede han som selvhøjtidelige – i modsætning til et mere fornuftigt, men tavst flertal. Han

'Profetens skæg'
 udstillet i en moské
 i Şanhurfa i Tyrkiet.
 Tidligere hørte det
 med til forestillingen
 blandt danskere om
 'muhamedanere'
 – altså tilbedere af
 Muhammed – at de
 svor ved profetens
 skæg. Man forstod,
 at profeten havde
 stor betydning for
 muslimer. Men ikke, at
 Muhammed ikke har
 status som Guds søn,
 og at han ikke har lagt
 navn til sine følgere,
 ligesom Jesus Kristus
 har til de kristne.
 || epic_images/Alamy
 Stock Photo

tilføjede, at der med til selvhøjtideligheden hørte en overfølsomhed over for enhver modsigelse. Samlet set opfattede Juste denne gruppe som "repræsentanter for en mørk og voldspræget middelalder", og med deres opførsel spredte de frygt for repressalier. I lederen gav Juste eksempler på konsekvenser af en sådan frygt: at "et førende kunstmuseum" havde fjernet et kunstværk fra deres faste udstilling, fordi kunstværket indeholdt sider fra Bibelen, Toraen og Koranen. At en oversætter af en islamkritisk essaysamling havde ønsket at være anonym. At Frank Hvam (1970-), den danske standupkomiker, havde udtalt, at han pålagde sig selv censur og ikke turde gøre grin med Koranen på tv, og endelig at danske tegnere havde takket nej til at illustrere Bluitgens børnebog om profeten Muhammed i 2005.

Jyllands-Postens argument var, at der ikke var tale om paranoia eller misforståelser. Filminstruktøren Theo van Gogh (1957-2004) var året inden

blevet slået ihjel i Holland efter at have instrueret en film, der var meget kritisk over for islams kvindesyn. Samme år var en ansat på Københavns Universitet blevet banket af nogle unge mænd efter at have læst højt af Koranen i sin undervisning. Juste gav også som eksempel på problemstillingen, at statsminister Fogh Rasmussen den 20. september havde inviteret en række imamer og andre repræsentanter for islam i Danmark til at diskutere integration og kulturmøde, og at han var blevet mødt med et krav om at forbyde ytringer, muslimer kunne opfatte som fornærmende.

I Justes øjne var der tale om to problemer: for det første, at nogle imamer mente, at ytringsfriheden burde indskrænkes. For det andet, at der i sam-

**Kulturredaktør
Flemming Rose
fremstod som
karikaturkrisens
'chefideolog'. Han kom
til *Jyllands-Posten*
fra *Berlingske*, hvor
han havde været
korrespondent først
i Moskva, siden i
Washington. Han har
oversat en række bøger
fra russisk til dansk,
herunder *Perestrojka*
fra 1987. På *Jyllands-
Posten* fungerede
han også først som
korrespondent i
Moskva, og fra 2004
til 2010 var han
kulturredaktør.
Billedet er taget på
hans kontor i februar
2006, mens bølgerne
gik allerhøjest.
|| Erik Refner/Ritzau
Scanpix**

fundet var berøringsangst i forhold til at håndtere sådanne "røster fra en mørk middelalder". Begge grupper – de reaktionære imamer og deres sympatisører – skiftede mellem to forskellige budskaber: Koranen har særstatus, fordi indholdet er profetens hellige ord, og den har ikke særstatus, men er et historisk dokument. Førstnævnte udsagn gjaldt, når den muslimske tro ikke blev respekteret. Sidstnævnte udsagn benyttede de sig ifølge Juste af, hver gang Koranen blev udsat for kritik af straffemetoder eller menneskesyn. Derfor ønskede han at lade *Jyllands-Posten* repræsentere et oplyst, sekulært standpunkt og åbent kritisere synspunkter, der efter hans og avisens mening ikke var acceptable i et demokratisk samfund. Og han ville se det som en "velsignelse", hvis det store tavse flertal af muslimer ville bakke initiativet op og sige fra "over for denne stædige fastholden af en mørk fortid".

Så hvad skete der her? Juste omtalte ikke muslimer i bestemt flertal, men udtrykte, at problemet med en overdreven parathed til religiøs fornærmelse alene gjaldt en mindre gruppe. Henvisningerne til de muslimer, Juste opfattede som problematiske, var fulde af lys/mørke- og udviklingsmetaforer. De imamer, Juste ikke brød sig om, var formørkede, middelalderlige og præ-oplysningstid. Det samfund, Juste gerne ville beskytte fra mørket, var sekulært og oplyst. Denne modstilling kunne meget vel være den egentlige provokation i teksten: Man kunne læse den, som om islam og et oplyst samfund var helt uforenelige størrelser.

Rose om ytringsfrihed

Roses artikel bar titlen "Muhammeds ansigt" og stod mellem selve karikaturerne på forsiden af kultursektionen, så de indrammede hans budskab. Artiklen udtrykte samme problemstilling som

Justes – endda med flere af de samme eksempler og sproglige vendinger. Rose nævnte også Frank Hvam, Bluitgens udfordring med at finde en illustrator og kunstmuseet. Hverken Juste eller Rose nævnte dog, at der var tale om Tate Modern i London, men lod eksemplet stå uden geografisk betegnelse, så man kunne få det indtryk, at der var tale om et dansk museum.

Statsminister Fogh Rasmussens integrationsmøde på Marienborg og den anonyme oversætter af en kritisk essaysamling blev også nævnt af Rose. Desuden inddrog han – ulig Juste – det at tre teaterforestillinger i årets løb havde gjort grin med George W. Bush, men at ikke én havde givet lederen af det islamistiske terrornetværk al-Qaeda, Osama bin Laden (1957-2011), samme kærlige behandling. Den forskel tolkede Rose som udtryk for en frygt for repressalier fra bin Ladens islamistiske terror-sympatisører, snarere end at danske skuespillere og instruktører fandt det vanskeligt at lave sjov med terrorhandlinger uden at komme til at nedgøre ofrene eller deres pårørende.

Rose understregede som Juste, at der var grund til bekymring over selvcensur i kulturmødet mellem "islam og de sekulære, vestlige samfund med rod i kristendommen" samt over nogle muslimers insisteren på "særlig hensyntagen til egne religiøse følelser".

Herpå beskrev han forløbet, der resulterede i de 12 karikaturer i avisen: Han havde inviteret samtlige 40 danske bladtegnere til at illustrere, hvordan de så muslimernes profet, og tilbudt dem et honorar på 800 kr. Af de 40 var 25 aktive, men enkelte underlagt konkurrenceklausuler. Kun 12 havde takket ja. "Enkelte har argumenteret for deres nej til at deltage, andre har henvist til presserende arbejdsopgaver, mens atter andre slet ikke har givet

lyd fra sig”, forklarede han. Formålet med at bringe karikaturerne, forstod man, var at understrege, at selvcensur var en glidebane, der var uforenelig med demokrati og ytringsfrihed, og at hensyntagen til religiøse følelser ikke var et værdigt argument i et demokratisk samfund. På den baggrund kunne man spørge, om *Jyllands-Postens* forsøg kuldsejlede, da kun 12 tegnere takkede ja til opgaven?

Roses definition af det sekulære, verdslige demokrati var ikke helt klart formuleret. Men det fremgik, at det danske samfund ville være et godt eksempel på et sådant, blot man ikke tog hensyn til muslimers religiøse følelser. Netop sårede følelser var kernen i problemstillingen. Her var Rose klar. Positionerne, han opridsede – islam over for verdslige demokratier – tog dog slet ikke højde for demokratiske samfund med muslimske majoritetsbefolkninger såsom Indonesien og Tyrkiet. Rose antydede således, at islam og muslimer med let sårede følelser udgjorde problemet, men han forklarede ikke, hvordan sammenhængen mellem islam, religiøse følelser, demokrati og sekularisme skulle forstås.

Når man læser Justes og Roses tekster i forlængelse af hinanden, er det tydeligt, at ytringsfrihed og lys står over for en bestemt udgave af islam og mørke. Men det var ikke umiddelbart til at læse, hvem de formørkede muslimer var. Heri lå et åbent spørgsmål, som viste sig sprængfarligt. Tilsammen kunne teksterne og karikaturerne forstås som en reduktion af islam og muslimer til mørke, ufrihed og terrorisme, og det skabte røre.

Det bemærkelsesværdige var, at Juste og Rose i takt med udviklingen af karikaturkrisen faktisk fik ret. Deres karakteristik af verden som opdelt i voldsparate muslimer over for ikke-muslimer, der var villige til at forsvare ytringsfriheden, blev virke-

lig. Ved at anspore til at forstå verden som opdelt i homogene og oppositionelle enheder som lys versus mørke, godt versus ondt, gjorde Rose og Juste herboende muslimer så rasende over manglende anerkendelse, at de skabte alliancer, der trodsede alle de kløfter og forskelle – sprog, traditioner, skoler, fortolkninger – der normalt adskilte og forhindrede bredt samarbejde blandt danske muslimer. Den ihærdige socialrådgiver Asmaa Abdol-Hamid i Odense havde forud for karikaturernes offentliggørelse meget lidt at gøre med den læreruddannede, aktivistiske imam Ahmed Akkari i Aarhus eller den selvbevidste egyptiske ambassadør Mona Omar Attia. Nu samlede de sig om en fælles sag, nemlig kampen for anerkendelse af muslimske borgere som ligeværdige i Danmark og af muslimske stater som ligeværdige i internationalt samarbejde og diplomati.

De 12 karikaturer

De 12 karikaturer var anbragt på forsiden af kultursektionen rundt om Roses tekst. Hvis man ser på dem én ad gangen i urets retning og starter øverst, er den første tegning af Peder Bundgaard (1945-). Bundgaard har holdt sin karikatur i tre farver, sort, hvid og grøn, og den viser en mand med turban, sort skæg og kraftige øjenbryn. Det højre øje er erstattet af en grøn stjerne, og den venstre del af ansigtets omkreds udgøres af en grøn halvmåne. Såvel den grønne farve som halvmånen er symboler for islam. Karikatur nummer to er af Kurt Westergaard (1935-). Tegningen er sort, hvid og skinnende gul og forestiller en mand med sort skæg, overskæg, buskede øjenbryn og hårpragt og et vildt udtryk i øjnene. På hovedet bærer han en antændt bombe, som var den en turban. På bomben står med gylden skrift den islamiske trosbekendelse. Selv om de to

karikaturer har en række fællestræk, så er der stor forskel i forhold til deres modtagelse og eftermæle: Bundgaards mand med skæg er gået helt i glemmebogen, mens Westergaards mand med skæg kom til at symbolisere hele krisen.

Karikatur nummer tre er af Annette Carlsen (1955-). Hun har tegnet en mand i ternet skjorte, som betragter en konfrontationsparade af syv potentielle gerningspersoner. Af de syv er nummer to fra venstre en karikatur af folketingsmedlem Pia Kjærsgaard (1947-) fra Dansk Folkeparti, og nummer syv af Kåre Bluitgen. De resterende fem i opstillingen ligner en tilfældig hippie, Buddha og tre mænd med turban, hvoraf nummer fem kunne være Muhammed på grund af den brune hud- og hårfarve. Manden i den ternede skjorte siger: "Hm... jeg kan ikke lige genkende ham...". Pointen med tegningen må være, at hvis man ikke bevidst provokerer, når man tegner muslimernes profet, så ligner han enhver anden mand med mørk hudfarve.

Karikatur nummer fire var begået af Poul Erik Poulsen (1935-2013) og afbilder en lang, tynd mandsperson iført lang skjorte, posede bukser, turban, sandaler og fuldskæg. Over hovedet er en gylden, oplyst halvmåne, der ligger ned på en måde, så det både ligner en glorie og djævlhorn. I al sin enkelhed får Poulsens tegning understreget, at profetens karakteristika afhænger af øjnene, der ser.

Karikatur nummer fem består af fem abstrakte figurer i profil og er tegnet af Erik Abild Sørensen (1914-2008). Ansigterne består af en davidsstjerne og en halvmåne og dertil en halvcirkel og to længere streger, der kunne ligne hår, ryg og det muslimske hovedtørklæde hijab. Den ledsagende billedtekst lyder: "Profet! Med kuk og knald i låget som holder kvinder under åget!".

Jyllands-Posten og tegnerne tillader ikke længere, at man gengiver forsiden af kultursektionen af Jyllands-Posten den 30. september 2005 med de 12 karikaturer. De fleste af tegningerne fra Jyllands-Posten kan ses nederst til venstre og det originale opslag kan også stadig findes på Wikipedia, danmarkshistorien.dk og i Jyllands-Postens mediearkiv.
 || Scanpix Denmark/
 Ritzau Scanpix

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives

Karikatur nummer seks er i flere farver og viser foruden en mand med et æsel i en ørken også en lavtstående rød sol og blå himmel. Den mørklødede mand har kraftigt skæg og bærer hvidt tøj og sandaler. I hånden holder han også en vandrestav. Den er tegnet af Claus Seidel (1946-).

Karikatur nummer syv af Arne Sørensen (1939-) er holdt i sort-hvid. Man ser en tegner bøjet over sit arbejdsbord med en skitse foran sig. Samtidig med at han arbejder på skitsen, forsøger han at skjule motivet med arm og overkrop. Han sveder kraftigt, og man aner, at skitsen forestiller en mand med kraftigt skæg.

Karikaturerne nummer tre og syv refererer begge ikke blot til muslimernes profet, men inddrager et metaniveau med referencer til *Jyllands-Postens* udfordring og Bluitgens problemer med at finde sin tegner i sommeren 2005. Tegningerne handler i lige så høj grad om konteksten, altså *Jyllands-Postens* ønske om at illustrere mulig selvcensur blandt karikaturtegnere og tegnernes bevidsthed om deres potentielt provokerende produkt, som de handler om at tegne profeten, som de ser ham.

Nummer fire, fem og seks leger med typiske symboler på islam som halvmånen og nogle af de kendetegn, der har givet muslimer negativ omtale i Danmark, altså tildækkede kvinder og mænd med store skæg klædt i mellemøstlige kjortler.

Karikatur nummer otte umiddelbart under de tre spalter med Roses artikel forestiller tre mænd. De to kommer løbende iført kjortler, turbaner, sabel og bombe hen mod den tredje, som holder dem tilbage med en armbevægelse, mens han siger: "Rolig, venner, når alt kommer til alt, er det jo bare en tegning lavet af en vantro sønderjyde...". Denne tegning er af Franz Fuchsels (1927-2017). Karikatur nummer ni er Lars Refns (1954-). Her ser man en navngivet

dreng: Muhammed fra 7.A på Valby Skole. Muhammed er iført en fodboldtrøje med teksten "Fremtiden" og peger på en sætning på tavlen bag ham. Sætningen er på farsi: "Jyllands-Postens journalister er en flok reaktionære provokatører". Både Fücksel og Refn giver dermed også et bud på et metaniveau i satiren, nemlig et selvkritisk blik på tegneren, der enten ikke skal tages alvorligt, fordi han er vantro, eller som ikke repræsenterer fremtiden.

På karikatur nummer ti ses tre personer, to kvinder i sort og en mand i hvidt i midten. Manden har turban på og et stort, gråsprængt skæg og en sabel. Hans identitet er anonymiseret, idet øjnene er dækkede af en sort bjælke, og med en arm holder han de to kvinder tilbage. Kvinderne er iført sorte burkaer, så man kun ser deres øjne. Tegningen er af Rasmus Sand Høyer (1960-) og rummer nogle af de samme elementer som nummer fire, fem og seks: tildækkede kvinder i baggrunden og en bevæbnet mand med stort skæg forrest. Igen klare referencer til mangelfuld ligestilling mellem kønnene i islam og til muslimer som særligt voldsparate.

Karikatur nummer 11 har Jens Julius Hansen (1950-) tegnet i sort-hvid. Man ser en mand iført lange gevandter, skæg og turban og en række af mænd, der nærmer sig ham. Manden står på en sky med ryggen mod porten til Paradis og siger: "Stop stop – vi er løbet tør for jomfruer". Mændenes frustration er markeret med sorte streger i luften over deres hoveder.

Den sidste karikaturtegning, tegning nummer 12, viser en glatbarberet mand med briller og en appelsin i turbanen, som man må formode er Kåre Bluitgen. På appelsinen står: "PR-stunt". I hånden har manden en skitse, som forestiller en tændstikmand med turban og skæg. Bob Katzenelson (1960-) har tegnet den.

Kurt Westergaard var den tegner, som reaktionerne på tegningerne gik hårdest ud over. Allerede i vinteren 2005-2006 gik han under jorden på opfordring fra Politiets Efterretningstjeneste (PET), som fandt truslerne på hans liv meget alvorlige. Mellem 2008 og 2013 var der to attentatforsøg og en bombetrussel rettet mod Westergaard. Her sidder han i 2010 med en stok, der har tilhørt den legendariske journalist og *Politikens* chefredaktør Henrik Cavling (1858-1933), en gave fra en privat samler.
 || Jan Dago/*Jyllands-Posten*/Ritzau Scanpix

Karikaturerne kan groft opdeles i to kategorier: Den ene spillede på elementer ved muslimsk kultur og levevis, som mange danskere kunne opfatte som tilbagesgående og anderledes, fx voldsparathed, ørkenliv eller et kvindesyn præget af manglende ligestilling mellem kønnene. Det gælder karikatur nummer et, to, fire, fem, seks, ti og 11. Den anden gruppe af tegninger leger med hele situationen og baggrunden for *Jyllands-Postens* publicering af karikaturerne: Bluitgens og *Jyllands-Postens* mulige begrundelser for at ville tegne profeten og tegnerens rolle. Refn (karikatur nummer ni) og Katzenelson (nummer 12) vender således opgaven på hovedet og karikerer avisens behov for at skabe overskrifter. Et andet eksempel er Füchsel, der i karikatur nummer otte lader profeten gennemskue forsøget på provokation ("Rolig, venner, når alt kommer til alt, er det jo bare en tegning lavet af en vantro sønderjyde..."), hvormed pilen også peger tilbage på *Jyllands-Postens* bevidste ønske om at skabe opmærksomhed gennem provokation.

Nogle af karikaturerne er gledet helt ud af historierne om karikaturkrisen – måske fordi de indeholder en tvetydighed i budskabet og derved er vanskelige at aflæse af personer, der ikke er bekendte med den konkrete danske kontekst. Karikatur nummer syv af Sørensen handler således om tegnerne selv – om nervøsiteten forbundet med at kaste sig over opgaven med at tegne profeten: dobbeltheden i at tegne Muhammed uden at have lyst til at dele resultatet med omverdenen. Karikatur nummer tre af Carlsen peger også på kompleksiteten i hele situationen. Med konfrontationsparaden sidestiller hun helt bogstaveligt profeter, *Jyllands-Posten* og politikere fra højrefløjen i spørgsmålet om, hvem der bærer skyld og ansvar.

Således fortæller karikaturerne forskellige historier om den stillede opgave og konteksten for den. Men kun de karikaturer, der havde størst potentiale til at provokere muslimer, blev for alvor kendt i offentligheden. Hvorfor? Fordi flertallet af karikaturerne ikke umiddelbart var egnede til cirkulation i muslimske majoritetslande. De refererede til en specifik dansk kontekst og var for indforståede. Westergaards karikatur med bomben i turbanen fungerede tilsyneladende bedst og mest direkte, eftersom den hurtigt kom til at repræsentere krisen både nationalt og internationalt. Denne gennemslagskraft skyldes måske, at tegningen ikke indeholder tekst, der kræver danskkundskaber, og at bomben som reference til terror er forholdsvis entydig, mens de andre karikaturer er mere

komplekse med referencer i flere lag til debatten, som Bluitgen startede. Generelt kan man sige, at en entydig karikatur uden ord rejser bedst.

Diplomaternes brev

Den 12. oktober 2005 sendte ti ambassadører fra muslimske majoritetslande et brev til statsminister Fogh Rasmussen. Landene var Tyrkiet, Iran, Pakistan, Egypten, Indonesien, Algeriet, Marokko, Saudi-Arabien, Libyen og Bosnien-Hercegovina. Desuden underskrev en 11. diplomat, nemlig formanden for den palæstinensiske delegation i Danmark. I brevet fremsatte de to ønsker: De bad den danske regering om at stille afsenderne på karikaturerne til ansvar juridisk, og de bad om et møde med statens og pressens minister for at drøfte det, de opfattede som en kampagne mod islam i danske medier. I brevet nævnte de en række konkrete eksempler, bl.a. udsendelser i den lille nationalistisk sindede københavnske lokalradio Radio Holger og udtalelser fra medlemmer af Dansk Folkeparti og den daværende kulturminister Brian Mikkelsen. Til slut nævnte de *Jyllands-Postens* invitation til at tegne muslimernes profet, Muhammed, to uger tidligere.

Diplomaterne begrundede deres ønske om et møde med statsministeren med en bekymring om, at offentliggørelsen af fornedrende udsagn og tegninger var i strid med danske værdier som tolerance og civilsamfund. Desuden advarede ambassadørerne i brevet om, at tendensen til diskrimination mod muslimer ville kunne resultere i reaktioner i muslimske majoritetslande som dem, diplomaterne repræsenterede. Reaktionerne var ikke nærmere beskrevet. De muslimske diplomater henviste i brevet til statsministerens åbningstale i Folketinget tidligere samme måned. I den tale havde Fogh Ras-

mussen understreget, at terrorister ikke skulle have held med at udnytte og fordreje indholdet af islam. Men diplomaterne vendte pointen om og fremførte, at de heller ikke ønskede at se islam spændt for ytringsfrihedens, menneskerettighedernes eller demokratiets vogn.

Da Fogh Rasmussen svarede på diplomaternes henvendelse i et brev dateret den 21. oktober 2005, undgik han ikke bare at svare direkte på ønsket om et møde, men nævnte det slet ikke.

Repræsentanterne for de muslimske lande opfattede *Jyllands-Postens* publicering af karikaturerne som et led i en tendens til at fremstille muslimer og islam negativt i den danske offentlige debat. Efter afsendelsen af brevet til den danske statsminister den 12. oktober sendte OIC et tilsvarende brev til Fogh Rasmussen, hvori organisationen udtrykte en bekymring over udviklingen. Han svarede i brevet dateret den 21. oktober henvendt til både ambassadørerne og OIC, at ytringsfrihedens ukrænkelighed var fundamental for det danske demokrati, og at det danske Folketing ingen muligheder havde for at påvirke medierne.

Dog understregede han i brevet, at det ifølge dansk lovgivning var forbudt at udtrykke sig blasfemisk eller diskriminerende. Eventuelle lovovertrædelser kunne blive prøvet ved en domstol. Desuden erklærede Fogh Rasmussen i brevet til ambassadørerne og OIC sig enig i, at dialog mellem repræsentanter for forskellige kulturer og religioner blev anset som vigtig, og at han personligt havde inviteret repræsentanter for muslimske grupperinger i Danmark til en samtale på Marienborg. Ligeledes havde den danske stat taget initiativ til samarbejdet "Partnerskab for Dialog og Reform", som med deltagere fra institutioner og organisationer fra Danmark, EU og lande i Nordafrika og Mellemøsten

havde til formål at øge den gensidige forståelse og respekt for grundlæggende samfundsværdier.

Der findes mange udlægninger af brevet fra ambassadørerne og statsministerens svar. Ét af de omstridte punkter er, hvorvidt ambassadørerne afkrævede Fogh Rasmussen en undskyldning – og hvorvidt han gav denne eller nægtede at give den. Begge breve er siden kommet frem, og de handlede slet ikke om undskyldninger på hverken den ene eller den anden måde. Ambassadørerne skitserede en bekymrende tendens, som *Jyllands-Postens* karikaturer var det mest markante eksempel på. De formulerede også noget, der kunne læses som en yderligere bekymring – eller en trussel, alt afhængigt af hvem der læser – nemlig at man kunne forvente en reaktion på tendensen i muslimske majoritetslande, hvis den uheldige udvikling i Danmark ikke blev bremsset. Desuden ønskede ambassadørerne, at statsministeren skulle stille de ansvarlige medier til regnskab, dog uden at det blev uddybet, hvad de præcis mente.

Fogh Rasmussen svarede som nævnt efter ni dage, men undlod både at kommentere ønsket om et møde, ambassadørernes bekymringer og den potentielle trussel. I stedet henviste han til ytringsfrihedens ukrænkelighed. Desuden nævnte han, at hans regering deltog i en række dialoginitiativer med religiøse organisationer. Dette svar kunne læses som udtryk for, at tendensen til negativ omtale af muslimer var overdrevet efter hans opfattelse. Det stod den krænkede part frit for at indgive anklager om blasfemi og diskrimination for en domstol. Og da det ikke var gjort, måtte man vel gå ud fra, at det ikke havde været nødvendigt? Denne læsning underbygges af, at Fogh Rasmussen i brevet gav udtryk for allerede at have inviteret til dialog både

Egyptens ambassadør til Danmark, Mona Omar Attia, den 3. februar 2006 efter mødet med statsminister Fogh Rasmussen. Hun har på dette tidspunkt været på vej videre til Sydafrika, men tog rollen som repræsentant for muslimske diplomater i Danmark meget seriøst.
|| Søren Bidstrup/
Ritzau Scanpix

nationalt og internationalt og på den måde havde taget hånd om sagen.

Ambassadørerne og statsministeren eskalerede ikke bevidst striden ved henholdsvis at kræve og nægte en undskyldning. Striden udviklede sig snarere, fordi statsminister Fogh Rasmussen ikke reagerede hurtigere på bekymringerne om diskriminerende tendenser. Desuden kan det opfattes som en eskalerende faktor i sig selv, at statsministeren ikke besvarede ambassadørernes ønske om et møde med en venlig invitation.

Den egyptiske ambassadør i Deadline

Tidligt i karikaturkrisen opstod der nogle grundlæggende misforståelser i diskussionen om religionsfrihed versus ytringsfrihed, som blev afgørende

for krisens videre udvikling. Et interview med den egyptiske ambassadør Mona Omar Attia den 25. oktober 2005 er et godt eksempel på sådanne fejllæsninger. Attia forstod religionsfrihed som et spørgsmål om at beskytte et religiøst mindretals interesser.

De paragraffer fra straffeloven, der har relevans for karikaturkrisen, er den såkaldte blasfemiparagraf (§ 140), som blev afskaffet i 2017, og racismeparagraffen (§ 266b). I § 140 stod:

”Den, der offentligt driver spot med eller forhåner noget her i landet lovligt bestående religionssamfunds troslærdomme eller gudsdyrkelse, straffes med bøde eller fængsel indtil 4 måneder”.

og i § 266b:

”Den, der offentligt eller med forsæt til udbredelse i en videre kreds fremsætter udtalelse eller anden meddelelse, ved hvilken en gruppe af personer trues, forhånes eller nedværdiges på grund af sin race, hudfarve, nationale eller etniske oprindelse, tro eller seksuelle orientering, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år”.

Det er den første af disse paragraffer, ambassadør Attia henviste til i interviewet med journalisten Martin Breum (1959-) i *Deadline* den 25. oktober 2005, og det er de samme to paragraffer, der blev henvist til, da de 11 muslimske organisationer meldte *Jyllands-Posten* til politiet for blasfemi og racediskrimination få dage senere. Tingene blev blandet godt og grundigt sammen, hvilket kostede troværdighed og blev meningsforstyrrende.

Ambassadør Attia var inviteret i studiet, fordi hun var medafsender på brevet til statsministeren

den 12. oktober. Samtalen foregik på engelsk, og Attia fremstod fattet, seriøs og værdig. Hun var iført en nydelig jakke, og hendes ansigtstræk var markeret med makeup og kortklippet, bølget hår. Hun levede på den måde op til forestillingen om en erfaren, international diplomat, der hverken så alt for feminin eller religiøs ud. Hun var velformuleret og sikker i sin sag, men også vred. Interviewet blev indledt med ét af de fire eksempler, de 11 diplomater selv gav i dette brev, nemlig kulturminister Brian Mikkelsens tale på De Konservatives årsmøde den 24. september 2005. I *Deadline*-udsendelsen blev denne sekvens gengivet:

”Midt i vores land. Vores eget land. Er der ved at udvikle sig et parallelsamfund, hvor minoriteter praktiserer deres middelalderlige normer og udemokratiske tankegange, og det er her, vi har kulturkampens nye front”.

Ambassadør Attia redegjorde på denne baggrund for, at der efter hendes opfattelse i Danmark og andre vestlige samfund igennem et stykke tid var opstået en islamofobisk tendens, som diplomaterne fandt problematisk. Islamofobi betyder frygt for islam eller muslimer, men det anvendes i reglen til at udtrykke negativ omtale af samme. Således dækker det i nogle tilfælde over hadefuld tale eller konkret diskrimination rettet mod et individ tilhørende et etnisk eller religiøst mindretal.

Breum spurgte efterfølgende om brevs fire eksempler – altså udsagn i udsendelser fra Radio Holger, i kulturministerens tale, fra en Facebook-side tilhørende et medlem af Dansk Folkeparti og endelig *Jyllands-Postens* karikaturer – var tilstrækkeligt til at udløse en så voldsom diplomatisk reaktion som et brev i en kritisk tone til et lands

statsminister? Hertil svarede Attia, at ét eksempel kunne have været tilstrækkeligt. Hun tøvede ikke et sekund, og hendes harme gik klart igennem til seerne: Man måtte forstå, at der blot var tale om eksempler på en mere vidtstrakt smædekampagne mod islam. Attia forklarede videre, at hun betragtede de nævnte eksempler som overtrædelser af dansk blasfemilovgivning.

Breum fulgte op med en opfordring til at tage spørgsmålet til en retssal og få sagen afklaret. Ambassadøren svarede, at det var en mulighed, men at en sag i så fald skulle føres af danske muslimer snarere end internationale diplomater. Sidstnævnte kunne tage spørgsmålet videre til internationale arenaer, som hun sagde. Hermed udstak ambassadøren karikaturkrisens to videre spor: et nationalt og et internationalt.

I *Deadline*-studiet forklarede Attia også, at hun ikke forstod en dansk statsministers prioriteringer, når han kunne afvise at mødes med internationale diplomater. Han måtte have misforstået deres hensigt, mente hun, hvormed hun igen fik understreget betydningen af internationalt diplomati og hendes egen funktion som ambassadør. Og tillige, at hun ikke opfattede en statsminister som hævet over diplomaterne. Det gav simpelthen ingen mening i hendes verden, at en statsminister ikke ville have interesse i at høre internationale perspektiver på problematiske forhold i landet.

Hertil indvendte Breum, at det var uklart, hvad de mente, statsministeren skulle gøre. Og ambassadør Attia svarede med en pointe, der er helt central for forståelsen af problemet set fra de muslimske diplomaters side: Diplomaterne så gerne, at statsministeren selv skulle leve op til den standard, han havde præsenteret i sin åbningstale i Folketinget den samme måned. Han sagde i talen, at han ikke

ønskede at se terrorister misbruge islam i forsvaret for deres kriminelle handlinger. Diplomaterne krævede derfor, at hans opfordring til danske imamer om at undgå hadefuldt tale og arbejde for integration i samfundet og invitere til fred og kærlighed også skulle gælde andre i samfundet – inklusive ministrene i hans egen regering.

Bag dette ønske lå en appel til at arbejde for det danske samfunds sammenhængskraft med deltagelse af både muslimer og ikke-muslimer ved at sende et signal om, at hadefuldt tale om muslimer og islam ikke er hensigtsmæssig. Ambassadør Attias synspunkt var, at skellet mellem muslimer og ikke-muslimer i sig selv var kontraproduktivt for det danske samfund, ikke mindst for integrationen af nye statsborgere og for interkulturel og interreligiøs dialog og forståelse. Omvendt ville det være produktivt at betragte alle medlemmer af samfundet som ligeværdige borgere uanset religiøse tilhørsforhold. Ligeværdighed blandt borgere, hævdede hun, var forskelligt fra at bede statsministeren om at begrænse ytringsfriheden for udvalgte individer, organisationer eller medier.

Ambassadør Attia talte om dette stridsspørgsmål, som om det delte befolkningen i to, og sådan kan Fogh Rasmussen næppe have tænkt på landets muslimske befolkningsgrupper og deres sympatisører. Man kan i al fald tolke det sådan, at Fogh Rasmussen undlod at mødes med diplomaterne, bl.a. fordi han på dette tidspunkt hverken tillagde deres kritik eller deres mulige indflydelse nationalt og internationalt større betydning. Samme vurdering gjaldt for landets muslimer. Ingen af de to grupper blev anset som afgørende aktører af statsministeren.

Diskussionen i *Deadline* omhandlede efterfølgende spørgsmål om, hvorvidt lovgivningen var

overtrådt, og det spørgsmål bringer os også videre i teksten. Attia gjorde gældende, at de nævnte fire eksempler overskred grænsen for rimelig omtale af muslimer, og hermed tematiserede hun problemstillingen mellem ytringsfrihed på den ene side og beskyttelse af mindretal og varetagelse af andre menneskerettigheder på den anden. Hun argumenterede for, at ytringsfrihed ikke er ensbetydende med retten til at fornærme naboen eller på anden vis gøre en medborger ondt. ”Min frihed ender, hvor min nabos frihed begynder”, forklarede hun. Med denne tematisering bevægede Attia sig ind i diskussionen om, hvor grænsen mellem individuel frihed og beskyttelse af mindretalsinteresser skal gå. Mens sådanne stridsspørgsmål naturligvis kunne afgøres i en retssag, argumenterede Attia for, at i det øjeblik et samfunds normer er baseret på respekt for menneskerettigheder, skulle det ikke være nødvendigt at inddrage jurister og dommere.

Til slut forsøgte Breum at rette opmærksomheden mod Egyptens forhold til de internationale menneskerettighedskonventioner. Han forklarede, at han på under en time på internettet havde fundet talrige rapporter med eksempler på, at Egypten ikke overholdt menneskerettighederne. Han spurgte derfor Attia, om Egypten ikke burde feje for egen dør snarere end at bruge kræfter på kritik af forholdene i Danmark. Hermed antydede Breum, at forholdet til menneskerettigheder trods alt er bedre i Danmark end i Egypten, eller i al fald at en stat kun har ret til at kritisere et andet land, hvis staten selv praktiserer en højere standard på et givent område. Attias respons var meget sigende for striden. Hun svarede: ”Danmark gør det samme. I kritiserer vores regering, mens der foregår krænkelse i jeres eget land”. Underforstået: Ligeværdige stater kan

uden problemer kritisere hinanden – sådan er de internationale spilleregler.

Og når det udsagn er sigende, skyldes det, at statsminister Fogh Rasmussen, regeringen bag ham og muligvis også Breum selv på dette tidspunkt ikke kunne få øje på den omtalte ligeværdighed. De så den ganske simpelt ikke, mens den for den egyptiske ambassadør var en selvfølge. Sat på spidsen illustrerer interviewet en uoverensstemmelse mellem en kolonial og en postkolonial verdensopfattelse. I den egyptiske ambassadørs postkoloniale virkelighed var internationalt anerkendte stater ligeværdige uanset deres historiske roller som henholdsvis kolonier og vestlige imperier. I statsministerens og journalistens virkelighed var der stadig forskel, og et land som Danmark var ikke forpligtet til at lytte til gode råd fra et mellemøstligt land som Egypten.

Denne ubalance mellem opfattelser af staters værd og status er af afgørende betydning for forståelsen af karikaturkrisens udvikling.

Politianmeldelse af Jyllands-Posten

Anmeldelsen af *Jyllands-Posten* for blasfemi og racediskrimination blev den 27. oktober 2005 indgivet til Fyns Politi af den på det tidspunkt 23-årige Asmaa Abdol-Hamid. Hun repræsenterede 11 muslimske organisationer, og anmeldelsen blev begrundet med henvisning til de 12 karikaturtegninger og Roses ledsagende artikel. De 11 foreninger spændte vidt og repræsenterede et bredt udvalg af danske muslimske foreninger, lige fra de store primært arabiske, såsom Islamisk Trossamfund i København og på Fyn, over de mindre som Den Somaliske Familieforening til den pakistanske Minhaj ul-Qur'an.

Argumentet rettet mod karikaturerne var, at det for muslimer ikke er tilladt af afbilde profeten Muhammed, mens kritikken af Roses artikel hand-

Koloniherrenes brutalitet og arrogance skabte en vrede blandt de lokale indbyggere, som eksisterede, længe efter at kolonisystemet var afskaffet. Det var tilfældet i alle gamle kolonilande, både i Mellemøsten og i Afrika. På et unavngivet sted i en fransk koloni i Afrika får de hvide koloniherrer bygget en høj platform, hvorfra de kan slippe for de indfødtes støj og nysgerrighed. Billedet ledsagede i 1898 en rejseberetning i magasinet *Journal des Voyages*.

|| Mary Evans Picture Library/Joseph Beuzon
In *Journal des Voyages*
4. december 1898/
Ritzau Scanpix

lede om udsagnet, at religiøse mindretal må finde sig i hån, spot og latterliggørelse. Det skulle bunde i en bevidst strategi fra avisens side om at udsætte muslimer for netop hån, spot og latterliggørelse ved at offentliggøre karikaturer af deres profet. I kraft af disse to elementer var både blasfemi- og racismeparagraffen i spil.

Det er vigtigt at kende forskel på indhold, fortolkning og anvendelsesmuligheder af blasfemi- og racismeparagrafferne, fordi de to paragraffer blev blandet sammen under karikaturstriden. Sammenblandingen skyldtes især spørgsmålet om religiøse følelser. Helt basalt handlede blasfemiparagraffen om at beskytte den offentlige lov og orden. Den blev

anvendt i tilfælde, hvor spot eller forhånelse var fremsat offentligt, og hvor et trossamfunds ”indre og ydre religiøse liv” var i spil. Dette dækkede over hellige tekster, institutioner, skikke, personer og ting af relevans for dyrkelse af den pågældende religion. Da paragraffen blev formuleret i 1866, var formålet at beskytte Folkekirken mod vandalisme og sikre helligholdelse af den kristne tro, da dette var ensbetydende med opretholdelse af ro og orden i samfundet. Det er derfor en misforståelse at tro, at blasfemiparagraffen i 2005 kunne bruges til at beskytte minoritetsreligionen islam eller muslimers følelser i Danmark. Det var nemlig ikke minoriteters opfattelser eller følelser, der var under behandling, men om indholdet – i dette tilfælde karikaturerne – var en forhånelse mod troslærdommen i islam. Karikaturerne blev underlagt grundig analyse af Rigsadvokaturen. Her lød vurderingen, at de *ikke* ville blive opfattet som forhånende. Afvisningen af politianmeldelsen beroede på, at danskerne generelt ville være indforståede med, at en avis kunne bringe karikaturtegninger af en religiøs figur. Desuden undersøgte Rigsadvokaten om alene det at frembringe en tegning af muslimernes profet i sig selv var i strid med islams troslærdomme og gudsdyrkelse. Han fandt, at det *ikke* var tilfældet. Der er i islams mere end 1300 år lange historie talrige eksempler på, at profeten er blevet afbildet uden problemer. Afbrænding af Koranen på et offentligt sted ville kunne medføre en straf på op til to måneders fængsel, men *Jyllands-Postens* offentliggørelse af karikaturerne gjorde det ikke. Årsagen er, at Koranen er helt central for islams troslærdom og muslimers gudsdyrkelse, og at flertallet af danskere ville finde afbrænding af en hellig bog på et offentligt sted både krænkende og forstyrrende for den offentlige ro og orden.

Når den egyptiske ambassadør i *Deadline* og 11 danske, muslimske organisationer omtalte karikaturkrisen som en forbrydelse imod blasfemibestemmelsen i straffeloven, beroede det på den misforståelse, at det var nok at kunne påvise krænkede religiøse følelser hos den religiøse minoritet, hvis profet det gik ud over. Den fortolkning af paragraffen var der ikke præcedens for ved danske domstole.

I begge tilfælde påberåbte de anklagende parter sig et ønske om mindretalsbeskyttelse. Og her var den relevante paragraf ikke blasfemiparagraffen, men racismeparagraffen. I racismeparagraffen er det centrale punkt, at de ytrede meninger – hånen, spotten eller latterliggørelsen – er rettet mod ”en gruppe af personer på grund af dens race, hudfarve, nationale eller etniske oprindelse, tro eller seksuelle orientering”.

Anklagen om racisme eller diskrimination fra Asmaa Abdol-Hamid og de 11 organisationer blev afvist med henvisning til, at muslimer ikke var blevet udsat for hån eller spot på grund af deres religion, selv om artiklerne og karikaturerne var vendt mod offentligheden af *Jyllands-Posten*. I sin artikel skrev Rose netop, at ”nogle muslimer” afviste en sekulær samfundsorden og dermed religion henvist til privatsfæren og gjorde krav på særbehandling i kraft af deres religiøse overbevisning. Selv om disse ”nogle muslimer” kunne udgøre en gruppe svarende til ordlyden i racismeparagraffen, så fandt Rigsadvokaten ikke, at hverken karikaturerne eller artiklen var af så grov en karakter, at man kunne straffe ophavsmændene. Tegningerne af profeten omhandlede ikke den pågældende gruppe af ”nogle muslimer”, og de muslimer, der optrådte i karikaturerne i øvrigt, blev ikke fremstillet unødigt groft eller nedværdigende.

Det var resultatet: Blasfemianklagen blev afvist, fordi der ikke havde fundet en forhånelse af islams troslærdomme sted. Racismeanklagen blev afvist, fordi hverken karikaturer eller artikler var tilstrækkeligt nedgørende eller grove til, at der skulle falde dom.

Brevet fra de muslimske ambassadører og diplomater til den danske statsminister den 12. oktober handlede om, at afsenderne gerne ville drøfte den danske debat om muslimer og islam. Nærmere bestemt udtrykte de bekymring over tonen i debatten, som de oplevede som udtryk for diskrimination mod et religiøst mindretal. Man skulle således mene, at det var racismeparagraffen, brevets afsendere med fordel kunne have bragt i spil, men det vidste diplomaterne tilsyneladende ikke. De må have været af den overbevisning, at det var det religiøse indhold i diskriminationen – altså muslimernes religiøse fællesnævner, islam – der betød, at de blev udsat for diskrimination og negativ omtale, der kunne straffes, og ikke diskriminationen selv. Derfor inddrog de blasfemi- og ikke racismeparagraffen.

I *Deadline* diskuterede ambassadør Attia og Breum til slut også den lidt vanskeligt håndterbare tone i debatten om muslimer i Danmark. Breum spurgte Attia: "Hvad mener du med, at sagen omhandler overtrædelse af menneskerettigheder? Du siger, at *Jyllands-Posten* har begået noget kriminelt. Mener du også, at kulturministeren har det i talen på de konservatives landsmøde?". Hun svarede: "Da han [Brian Mikkelsen] kaldte til krig mod muslimer? Ja. Når du kalder til krig mod en bestemt religion og følgerne af denne religion, så er det i modstrid med alle love".

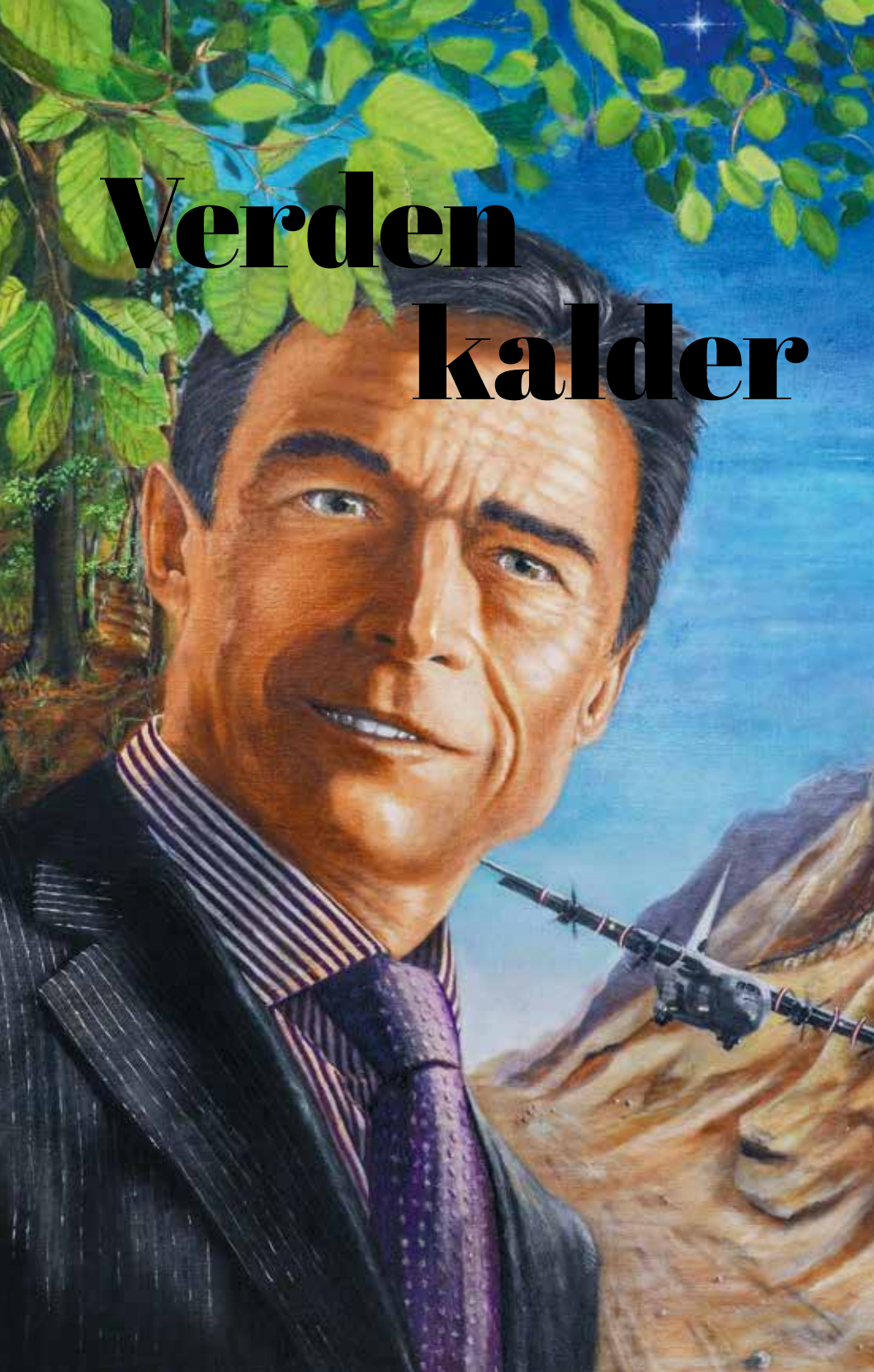
Attia havde ikke ret i, at kulturministeren overtrådte dansk lovgivning i talen, men moralsk

Simone Aaberg Kærn
(1969-) malede i 2010
det officielle portræt
af statsminister Fogh
Rasmussen, som er
udstillet i Vandrehallen
på Christiansborg.
Valget af Kærn
vakte opsigt, idet
hun var den første
kvindelige kunstner,
der blev bestilt
til at portrættere
en statsminister,
og var kendt som
videoinstalla-
tionskunstner – ikke
portrætmaler.
Statsministeren er
omgivet af afghanske
hjerter og jagerfly til
højre og bøgeskov
til venstre. Desuden
ses en stjerne og en
slange. Kritikere
har diskuteret, om
maleriet fremstiller
Fogh Rasmussen
positivt eller negativt.
Han har naturligvis
godkendt resultatet,
inden det blev delt med
offentligheden.
|| Simone Aaberg
Kærn/VISDA

og politisk set var hun i sin gode ret til at reagere på voldsomheden i udsagnet og at bringe religiøse følelser ind i billedet. Målet var at opnå anerkendelse for en minoritetsreligion. Men midlet – inddragelse af domstolene og internationalt diplomati – fik krisen til at eskalere helt ud af kontrol. Aktører fra udlandet kunne samle denne konflikt op og bruge den som løftestang for egne dagsordener. Et grelt eksempel var det egyptiske regime under præsident Hosni Mubarak (1928-2020). Han brugte aktivt karikaturkrisen til at stå sig bedre over for Det Muslimske Broderskab i det egyptiske valg i 2007. På den måde kan forklaringen om sårede følelser og mindretalsbeskyttelse forstås som et middel til at opnå fordele i en egyptisk, indenrigspolitisk kamp.

Den sandsynlige sammenhæng mellem de danske karikaturer og valget i Egypten viser, at det måske slet ikke giver mening at diskutere de indenrigspolitiske og udenrigspolitiske aspekter af karikaturkrisen hver for sig. De danske politikeres problemer med at håndtere krisen skyldtes bl.a., at de troede, at de kunne holde indenrigspolitik og udenrigspolitik adskilt, og krisen blev så omfattende, netop fordi dansk indenrigspolitik flød ud i den internationale politik. Selv om ambassadør Attia spillede en stor rolle i at sætte karikaturerne på dagsordenen i Danmark og internationalt, kunne man måske forestille sig, at hendes primære interesse slet ikke var i dansk retstilstand, men snarere i interne egyptiske forhold?

Verden kalder

Ud på verdens-arenaen

Det var tydeligt i brevene mellem den danske statsminister Fogh Rasmussen og de muslimske diplomater, at de forskellige aktører forstod de juridiske rammer forskelligt. Samtidig fandt en forskydning sted fra dansk indenrigspolitik og udlændingepolitik til udenrigspolitik i det øjeblik, diplomaterne fra muslimske majoritetslande henvendte sig til statsministeren. Med den forskydning kan man argumentere for, at der skete noget helt afgørende i danmarkshistorien, nemlig at den danske regering måtte ændre opfattelse af, hvilken betydning globaliseringen havde for danske forhold. Eller med andre ord: at Danmark nødtvungent snublede ind i globaliseringens tidsalder.

Statsministerens nytårstale

Det er altid ubarmhjertigt at genlæse politiske taler, idet man nemt kan undre sig over alt det, hovedpersonerne ikke vidste eller ikke kunne regne ud på det pågældende tidspunkt. Således også med statsminister Fogh Rasmussens nytårstale den 1. januar 2006. Iført sort jakke, hvid skjorte og vinrødt slips leverede han talen myndigt bag et skrivebord på Marienborg med begge hænder hvilende på bordet foran

Som imam besvarede Ahmed Akkari et spørgsmål om kæledyr til religion.dk i 2008. Han forklarede, at hunde er urene, men at man kan bruge hunde til særlige formål, fx jagt eller vagt, blot de bor uden for hjemmet. Demonstranterne her delte opfattelsen af hunde som urene og hånede Danmark ved at ikklæde en hund Dannebrog i den pakistanske hovedstad Karachi den 13. marts 2008.

|| Asif Hassan/AFP/
Ritzau Scanpix

sig. Til venstre lå en blomsterdekoration i afdæmpede farver. Han holdt sin overkrop fuldstændig i ro og nøjedes med at vippe hovedet stille fra side til side, mens han talte. Bag ham så man et vindue og en standerlampe. Belysningen var dæmpet og indirekte, og alligevel fangede hans vielsesring og armbåndsurs af guld lyset. Stemningen var rolig og alvorlig.

I talen sammenkædede statsministeren internationale begivenheder som krigene i Afghanistan og Irak med en vurdering af status i Danmark og berørte i den sammenhæng karikaturkrisen på en måde, der bidrager til vores forståelse af, hvorfor den danske regering gjorde, som den gjorde, i slutningen af 2005 og starten af 2006.

Til at starte med mindede statsministeren befolkningen om, hvordan store naturkatastrofer

som jordskælv og tsunamier havde ramt store dele af Asien det forgangne år, og på den baggrund roste han den danske indsats i andre af verdens brændpunkter. Danske fredsbevarende styrker i Afghanistan, Kosovo og Darfur havde gjort et vigtigt og stort arbejde og høstet anerkendelse internationalt, og Danmark havde bidraget til, at Irak var på vej mod demokrati. Kampen i Irak, forstod man, stod mellem antidemokratiske terrorister og danskstøttede frihedselskende demokrater.

Den danske indsats internationalt var selvklart på frihedens og demokratiets side, og det nødvendige overskud til at engagere sig internationalt var finansieret af en sund dansk økonomi og et stærkt erhvervsmarked. Økonomi var temaet for næste del af talen. Her hed det, at i kraft af en god økonomi og en høj beskæftigelse kunne Danmark tage fat på nødvendige reformer af efterløns- og pensionsordningerne: "Så jo, det går godt i Danmark". Nytårstaler er ofte præget af selvtilfredshed, og Fogh Rasmussens nytårstale var ingen undtagelse.

Først i talens tredje del kommenterede Fogh Rasmussen karikaturkrisen, og han sendte her to budskaber: For det første tog han afstand fra religiøs eller etnisk diskrimination. For det andet var ytringsfrihed, satire og kritik af autoriteter mere end grundlovssikrede rettigheder: De var faktisk selve nøglen til, at det gik godt i Danmark:

"Og for nu at sige det ligeud: Det er denne tradition for manglende autoritetstro, det er denne trang til at sætte spørgsmålstejn ved det bestående, det er denne tilbøjelighed til at sætte alt til kritisk debat, som har skabt fremskridtet i vores samfund".

Fogh Rasmussen vurderede, at det var takket være ytringsfriheden, at Danmark havde udviklet sig

institutionelt og værdimæssigt. Men alle med tilstrækkelig forståelse for ytringsfrihedens betydning vidste også, at den skulle forvaltes med respekt for forskellighed. Nogenlunde sådan lød budskabet, før statsministeren ønskede alle danskere et godt nytår.

Det er oplagt i en kritisk læsning af talen at trække en linje fra den kamp mod antidemokratisk sindelag, Danmark ifølge Fogh Rasmussen bidrog til i Irak, og den kamp, han nu så inden for landets egne grænser. Derfor var det smart retorisk at understrege, hvordan Danmark høstede anerkendelse for indsatsen internationalt. Hermed fortalte landets politiske leder sin befolkning, at der ude i verden foregik en kamp mellem det gode og det onde, og at Danmark kæmpede for den gode sag og havde opbakning til det. Og at han var parat til at kæmpe mod det onde hjemme også. Retorikken om det gode versus det onde var siden terrorangrebene på New York og Washington den 11. september 2001 kendetegnende for den amerikanske præsident George W. Bushs neokonservative udenrigspolitik. Bush udtalte efter angrebene, at enten holdt man med USA eller også med terroristerne. Et sådant angreb efterlod ingen plads til nuancer eller mellempositioner. Udenrigspolitikken hvilede også på en opfattelse af, at USA var forpligtet til at hjælpe ikke-demokratiske lande til at blive demokratiske – med militær magt om nødvendigt. Fogh Rasmussens version af kampen mod det onde var langt mildere og mindre eksplicit, men inspirationen var til at få øje på, og de to statsledere havde et varmt og nært forhold.

Da det kom til stykket, var det imidlertid svære end som så at indhente international opbakning til regeringens holdning og rolle i karikaturkrisen.

Globale sammenhænge

En meget væsentlig kritik af regeringens håndtering af karikaturkrisen omhandlede den neokonservative verdensforståelse og den relaterede misforståelse af Danmarks rolle i en globaliseret verden. Kernen i kritikken er, at globalisering indebærer en flydende overgang mellem indenrigs- og udenrigspolitik. Sammenhængen mellem publiceringen af karikaturerne i september 2005 og ambassadeafbrændingerne i Mellemøsten i februar 2006 var måske nok kompliceret, men den *var* der.

Nytårstalen fra den 1. januar 2006 viste, at Fogh Rasmussen brugte internationale forhold og konflikter retorisk og politisk til at belyse nationale konflikter, men frem for at understrege globale sammenhænge benyttede han dem til at fremhæve danske forhold, politiske succeser og værdier. Han

hentede så at sige verden til Danmark, men ikke omvendt.

Denne ensrettede sammenhæng mellem det internationale aspekt og det nationale var ikke kun retorisk. Der var en stærk selvforståelse hos regeringen, som inden karikaturkrisen havde været udtrykt i en konsekvent afvisning af international kritik af danske forhold fra fx menneskerettighedsorganisationer som misforstået eller ubegrundet. Selvforståelsens byggesten var en stærk tiltro til den nationale suverænitet og egne politiske og ledelsesmæssige evner.

Før 2006 blev globalisering primært anset for at knytte sig til økonomi. Men karikaturkrisen fik danskerne til at forstå, at globalisering også indebar kultur og politik – altså flere former for kommunikation og udveksling mellem mennesker. En kaotisk flok af aktører i og uden for Danmark bidrog til, at en sontring mellem nationale diskussioner og internationale reaktioner var umulig at opretholde. Statsministerens svar til ambassadørerne i oktober 2005 og nytårstalen viste, at den danske regering indså dette meget sent.

Men når karikaturkrisen kunne udvikle sig så eksplosivt, som tilfældet var, skyldtes det ikke blot manglende dansk forståelse for politikudvikling i en globaliseret verden. Der var tale om en perfekt storm, idet der var sammenfald mellem danske aktørers bevidste deling af karikaturerne i muslimske majoritetslande og frustrationer i mange af disse lande. Disse frustrationer eksisterede inden offentliggørelsen af karikaturerne og havde ikke meget med dem at gøre. Frustrationerne skyldtes derimod fattigdom, ringe grad af politisk indflydelse, uigenkendskelig og urimelig magtanvendelse og følelsen af kulturel underlegenhed.

**Den amerikanske præsident George W. Bush og statsminister Fogh Rasmussen på cykeltur sammen nær Bushs ranch i Crawford, Texas. Der findes mange fotos af de to statsledere, som understreger, at de ikke alene delte mange politiske synspunkter og bakkede hinanden op, men at de også udviklede et venskabeligt forhold. Dette foto er fra den 29. februar 2008.
|| White House/
Reuters/Ritzau Scanpix**

Krisen blev international

Ambassadør Mona Omar Attia spillede en central rolle i at få gjort en krise ud af *Jyllands-Postens* karikaturer. Hun var medforfatter til diplomaternes brev til Fogh Rasmussen, og hun forsvarede kritikken af *Jyllands-Posten* og den danske regering i den danske offentlighed. Men hun var også involveret i at sikre finansiering af delegationsrejserne til Mellemøsten i december 2005, ligesom hendes position hjalp med at åbne døre for delegationsmedlemmerne til religiøse overhoveder og store organisationer i Mellemøsten. To lande spillede en særlig rolle her. Egypten og Syrien.

Disse to lande har siden oplevet store politiske omvæltninger. Syrien var i starten af 2011 skueplads for folkelig opstand imod Bashar al-Assads (1965-) despotiske regime, og i et såkaldt arabisk forår krævede demonstranter flere rettigheder og mere frihed. Først fredeligt, siden voldeligt i sammenstød med regimets politi og militær. Disse uroligheder blev afløst af regulær borgerkrig, Islamisk Stats opståen og delvise nedkæmpelse, international intervention, massive flygtningestrømme til nabolandene og Europa og endeløse diplomatiske overvejelser om, hvornår regimet var gået for vidt i krigshandlingerne mod egen befolkning. Men i starten af 2006 var situationen en anden: Det syriske regime sad solidt på magten, og befolkningen havde ikke mange muligheder for at udtrykke deres utilfredshed med situationen. Karikaturkrisen var en oplagt lejlighed til at udtrykke kritik og frustration over verdens tilstand, endda med regimets opbakning. Efterfølgende kritiserede man fra dansk og international side, at syriske politikere stiltiende så på, mens demonstranter satte ild til den bygning, som husede de danske og norske ambassader. Men forklaringen bag den manglende indgriben ligger lige for: Karika-

turene var en velkommen lejlighed for det syriske regime til at lade befolkningerne få afløb for følelser af vrede og afmagt.

På samme måde kan man sige om Egypten, at den daværende præsident Mubarak også kunne bruge den folkelige modstand mod *Jyllands-Posten* til egen vinding. Med karikaturkrisen på dagsordenen kunne Mubarak sætte sig selv i centrum af OIC's diskussioner om kollektive reaktioner på, hvad de opfattede som Vestens magtdemonstrationer og undertrykkelse af den muslimske verden. Mubarak kunne altså bruge krisen til at gøre sig til talsmand og repræsentant for alle muslimske, arabiske mellemøstlige stater. Ydermere brugte han de religiøse elementer i krisen til at fratage den religiøse, forbudte opposition – Det Muslimske Broderskab m.fl. – muligheden for at fremstå som de mest rettroende. Samlet set styrkede Mubarak sin magtposition internt i Egypten.

Men Egypten spillede også en større, koordinerende rolle i den internationale respons på karikaturerne. Hovedkvarteret for Den Arabiske Liga ligger i Cairo. Ligaen blev grundlagt i 1945, har 22 medlemsstater i Mellemøsten og Nordafrika og blev i 2005-2006 ledet af den tidligere egyptiske udenrigsminister Amr Moussa (1936-). Moussa var fortsat meget populær i befolkningen og lagde ikke skjul på, at han opfattede karikaturkrisen som mere end blot en provokation fra en lille dansk avis. Moussa var dette tidspunkt den næstmest magtfulde person i Egypten efter præsidenten.

Den Arabiske Liga og Moussa startede et samarbejde med OIC. Grundlæggelsen af OIC i 1969 var en direkte konsekvens af et giftangreb på al-Aqsa-moskéen i Jerusalem udført af en australsk evangelisk, kristen mand. Formålet med OIC var at understøtte globalt islamisk samarbejde og arbejde for Jerusa-

lems befrielse fra israelsk besættelse, idet holdningen var og er, at gerningsmanden var støttet direkte af Israel. OIC har hovedkvarter i Jeddah i Saudi-Arabien. Der er overlap af medlemsstater i Den Arabiske Liga og OIC med undtagelse af Tyrkiet, der alene er medlem af OIC.

For både Den Arabiske Liga og OIC gælder, at de udspringer af et ønske om at sikre samarbejde og forening på tværs af henholdsvis arabiske og muslimske lande. Helt grundlæggende kan man pege på fællesnævnerne i form af insisteren på ligestilling blandt verdens stater, antiisraelske holdninger og skepsis over for vestlig, militær tilstedeværelse i muslimske majoritetslande i Mellemøsten, Nordafrika og Asien. Dette kom fx til udtryk, da Moussa i et interview omtalte karikaturkrisen som "et sammenstød mellem civilisationer". Det var en klar henvisning til den amerikanske politolog Samuel Huntingtons (1927-2008) teori fra 1993 om, at fremtidens krige og konflikter ville blive foranlediget af kulturelle forskelle frem for af stater og nationer.

På grund af engagementet fra organisationer som OIC og Den Arabiske Liga blev det også vigtigt for Danmark at samle sine allierede omkring sig. Danmark begyndte at søge støtte og opbakning fra de traditionelle allierede i EU og USA i januar 2006. Forinden havde forskellige FN-organer kritiseret den danske regerings linje for ikke at udvise tilstrækkeligt hensyn til muslimske minoriteter, og det blev mere og mere tydeligt, at uden opbakning fra internationale samarbejdspartnere kunne situationen komme helt ud af kontrol.

Den daværende udenrigsminister Per Stig Møller bad den amerikanske udenrigsminister Condoleezza Rice (1954-) om hjælp på et møde den 31. januar 2006. Svaret kom den 3. februar, dagen før ambassadeafbrændingen i Damaskus. Af svaret

Den 17. januar 2010 var demonstranter fra den islamistiske organisation Jamaat ud-Dawa på gaden i Lahore i Pakistan for at udtrykke deres modstand mod den norske avis *Aftenposten*, som havde trykt Kurt Westergaards bombekarikatur. Avisen trykte ved samme lejlighed seks af *Jyllands-Postens* 12 karikaturer. Stavefejlene i Westergaards navn understreger, at der er langt fra Lahore til Danmark.
 || Arif Ali/AFP/Ritzau Scanpix

fra det amerikanske udenrigsministerium og Det Hvide Hus fremgik det, at man fandt karikaturerne fornærmende og uacceptable. Først efter ambassadeafbrændingen den 4. februar lykkedes det at få amerikanerne til at bakke op om den danske regering. I en telefonsamtale tre dage senere talte Bush til Fogh Rasmussen om solidaritet og lovede amerikansk støtte, og dagen efter talte Bush offentligt om striden. Her fordømte han på den ene side volden og erklærede støtte til ytringsfrihed, mens han på den anden side understregede nødvendigheden af at udøve friheden på ansvarlig vis.

EU reagerede en anelse hurtigere og med færre forbehold. EU's udenrigsrepræsentant Javier Solana gik ind i sagen på eget initiativ allerede den 26. januar, hvor EU kritiserede boykotten af danske varer såsom Arlas mejeriprodukter, medicin fra Novo Nordisk og sukker fra Danisco. Arla især var hårdt

ramt på grund af en betydelig eksport til især Saudi-Arabien, Iran og De Forenede Arabiske Emirater. Alene Arlas tab løb op i cirka 400 millioner kr. Solana selv underskrev den 7. februar en erklæring sammen med FN's generalsekretær Kofi Annan og generalsekretæren for OIC, Ekmeleddin İhsanoğlu (1943-), hvori de udtrykte forståelse for den muslimske verdens vrede, men fordømte volden – især den, der var rettet mod diplomatiske repræsentationer. Senere i februar foretog Solana en diplomatisk rundrejse i Mellemøsten, og i slutningen af februar kom også en erklæring fra EU-Parlamentet, der gav mere entydig støtte til den danske regerings position end erklæringen fra Solana, Annan og İhsanoğlu.

Den internationale opbakning og de diplomatiske indsatser kan have spillet en rolle i, at antallet af voldelige episoder faldt fra midten af februar 2006.

Opsparede frustrationer

Udenrigsministeriets embedsmænd var ved udgangen af 2005 udmærket klar over, hvad der var på færde – i modsætning til regeringen. Embedsværket skrev i årsrapporten fra 2005, at man vidste, at karikaturkrisen havde medført ”en radikal ændring af de udfordringer, Udenrigsministeriet – og Danmark – [stod] overfor i 2006”. Ifølge rapporten illustrerede krisen, at politisk og økonomisk globalisering havde ”ændret vilkårene og betingelserne for Udenrigsministeriets opgaveløsning”. Man var i Udenrigsministeriet med andre ord blevet opmærksom på, at globalisering ikke blot foregik ude i den store verden, men betød, at ministeriets arbejdsmetoder og interesseområder måtte tilpasses globale ændringer og tendenser. Rapporten nævnte i den forbindelse, at internationale relationer ikke længere primært var et spørgsmål om relationer mellem regeringer, men at uformelle aktører og transnationale net-

værk også måtte tages i betragtning af diplomatiet, og at "hjemlige politiske spørgsmål har en ekstern dimension – og omvendt". Der er i rapporten en klar erkendelse af, at globalisering på dette tidspunkt betød, at stater og folk påvirkede hinanden politisk, økonomisk, kulturelt og religiøst. Og påvirkningen gik begge veje.

Man kan ikke i en globaliseret verden adskille indenrigs- og udenrigspolitik. Det var Udenrigsministeriets konklusion. En anden konklusion var, at Danmark spillede en anden rolle i verden end hidtil. Krisen medførte boykot, angreb på danske ambassader og international kritik af regeringens håndtering af situationen og hermed en bevidsthed om en udtalt sårbarhed såvel økonomisk som diplomatisk og politisk. Der var tale om et åbenlyst kontroltab, hvor Danmark måtte søge støtte hos allierede og samarbejdspartnere i EU og USA, og en lige så åbenlys afhængighed af relationer til allierede stater og organisationer. Danmark lærte her at sætte meget stor pris på ro, orden og gensidig respekt mellem lande globalt set. Som vi har set, var det vanskeligt at opnå støtte fra især USA, og uden den havde de voldelige demonstrationer formodentligt trukket ud.

Karikaturerne fremprovokerede reaktioner på grund af det umiddelbart stødende indhold, men oveni kom en række opsparede frustrationer. På den ene side befolkningers vrede over eksisterende despotiske regimer i Mellemøsten og på den anden side også frustrationer over historiens mange eksempler på Vestens uretfærdige behandling af mellemøstlige, afrikanske og sydasiatiske stater i form af kolonisering og politiske og militære interventioner. Koblingen mellem kritik af de danske karikaturer og de ophobede negative følelser i befolkningerne i mange muslimske majoritetslande

Robert Clive (1725-1774) og prins Bahadour (1691-1765) hilser på hinanden efter slaget ved Plassey i 1757 i 17-årskrigen. Clive var den første britiske guvernør i Bengalen. Bahadour underkastede sig som den første bengalske leder det britiske ostindiske kompagni. Mødet blev starten på en styreform, hvor lokale prinser blev brikker i et politisk spil styret af europæiske magthavere. Briterne etablerede hierarkier og traditioner, der ikke bare skabte splittelse internt, men også en vrede mod magthaverne, der eksisterer nogle steder den dag i dag.

|| Prisma Archivo/
Alamy Stock Photo

resulterede tilsammen i de dramatiske episoder i starten af februar 2006.

Historisk betingede underlegenhedsfølelser er kraftfulde størrelser. Sådanne følelser lå allerede til grund for diplomaternes brev til statsministeren i oktober 2005. Brevet var en reaktion på ikke alene *Jyllands-Postens* redaktionelle valg, men på debatklimaet og negativ omtale af muslimer og islam mere generelt. Det var den nedladende holdning til muslimer eller mangel på ligeværdighed, Attia talte midt imod i *Deadline* den 25. oktober 2005. Breum udtalte, at Egypten ikke var i en position, hvor det kunne kritisere knægtelsen af menneskerettigheder i Danmark, fordi landet ikke sikrede sin egen befolkning disse rettigheder. Og Attia svarede: "I kritiserer os for vores fejl, vi kritiserer jer for jeres. Det er ok!". Den egyptiske ambassadør insisterede således på, at Egypten kunne kritisere Danmark for interne problemer med menneskerettigheder, ligesom Danmark kunne kritisere Egypten. Man kan sige, at hun i kraft af at ville behandles som repræsentant for en ligeværdig stat gjorde op med følelsen af underlegenhed for åben skærm.

Ude i verden fik opgøret med underlegenhedsfølelsen et andet udtryk. Der er mindst to eksempler fra februar 2006, der viste, at gadeprotester kom til at handle om magtbalancen mellem Vesten og muslimske lande i både et historisk og et samtidigt perspektiv. Det første eksempel udspillede sig, da *al-Jazeera* i forbindelse med fredagsbønnen den 3. februar 2006 opfordrede til, at alverdens muslimer skulle gennemføre en "vredens dag". Budskabet blev også delt via hjemmesiden *IslamOnline*, og det nåede bredt ud. Betegnelsen for "alverdens muslimer" var det arabiske "*ummah*", hvilket ellers i andre sammenhænge typisk oversættes til "trosfælles-

skab”, men som på engelsk på *IslamOnline* konsekvent er oversat til det politisk ladede ”nation”.

Når brugerne på *IslamOnline* talte om en muslimsk nation på tværs af eksisterende landegrænser, kritiserede de også indirekte regimerne i Mellemøsten. De antydede, at det religiøse bånd kunne være udgangspunkt for politisk forening på bekostning af de eksisterende svage stater. Samtidig var det også en betegnelse, der signalerede et muslimsk, verdensomspændende ’os’ i modsætning til et ikke-muslimsk ’dem’.

Det andet eksempel finder vi i demonstrationerne i Pakistans byer Karachi, Peshawar og Lahore mellem den 13. og 19. februar 2006. I Lahore blev der sat ild til en Pizza Hut-restaurant, en Kentucky Fried Chicken-restaurant og et Holiday Inn-hotel. Alle velkendte, amerikanske, verdensomspændende kæder. Ildspåstættelserne var bemærkelsesværdige, fordi de indikerede, at demonstrationerne nok handlede om andet og mere end karikaturerne i *Jyllands-Posten*. Afbrændingen af amerikanskejede globale brands kunne tyde på, at (nogle af) demonstrationerne protesterede mod Vesten generelt. På denne måde var her et eksempel på, at noget andet end protest mod de danske karikaturer var på spil, nemlig modstand mod vestlige, kapitalistiske interesser i Pakistan. Dette kan igen fortolkes som et opgør med vestlig dominans – etableret i kolonitiden, hvor Pakistan som en del af Indien hørte under Det Britiske Imperium.

Det Britiske Imperium havde sit udspring i opdagelsesrejser i 1500-tallet til de dele af verden, vi i dag kender som Amerika og Asien. Efter opdagelsen af nyt land etablerede man kolonier baseret på handel, og i starten af 1900-tallet var 25 % af Jordens befolkning og 20 % af klodens landareal underlagt den britiske krone. Koloniområderne havde varierende

status alt afhængigt af funktion og betydning. Mens Australien var en egentlig fangekoloni til at begynde med, havde Indien særstatus på grund af adgang til råvarer og ressourcer – her også forstået som undersætter, da eksempelvis mange indere kæmpede for imperiet i Første Verdenskrig – og opnåede først selvstændighed i 1947. Foruden Storbritannien, som var langt den største kolonimagt, havde lande som Spanien, Portugal, Frankrig, Holland, Belgien, Tyskland og Danmark også kolonier. Fra 1600-tallet til 1900-tallet havde Danmark kolonier i Vestindien, Indien, Ghana, Grønland, Norge og Island. Grønland opnåede først hjemmestyre i 1979.

Oven i den tunge arv fra kolonitid og imperialismen kommer, at tidligere kolonimagter i Vesten fortsat har grebet ind i nationale anliggender i de tidligere kolonilande. Storbritannien og Frankrig opdelte eksempelvis Mellemøsten i mandatområder i mellemkrigstiden og fordelte områderne mellem sig. Israel-Palæstina-konflikten har delvist sin oprindelse her. Til trods for at de tidligere kolonilande opnåede selvstændighed efter Anden Verdenskrig, har det ikke ligget hverken Frankrig, Storbritannien eller andre vestlige stater fjernt at blande sig i interne politiske forhold og krige. Forfølgelsen af vestlige olieinteresser i Mellemøsten kan tjene som eksempel.

Også Danmark har efter 2001 i tiltagende grad deltaget i internationale, militære interventioner som dem i Afghanistan, Irak, Libyen og Syrien. Modstandere af international tilstedeværelse i disse konflikter har ikke altid set deltagelsen som en hjælp, men tværtimod opfattet den som en fortsættelse af en imperial tankegang.

Den historiske ubalance i magtforholdet mellem Vesten og tidligere kolonilande som Egypten, Libanon, Syrien, Indien og Pakistan fik nyt liv under

Sherin Khankan (1974-) fotograferet i 2002.

På dette tidspunkt var hun medlem af De Radikale og formand for foreningen Forum for Kritiske Muslimer. Siden har hun gjort sig bemærket ved at stifte den første moské for kvinder og med kvindelige imamer i Danmark, Mariam Moskéen. Khankan er uddannet religionssociolog fra Københavns Universitet.

**|| Linda Kastrup/
Ritzau Scanpix**

karikaturkrisen. Demonstranter og politikere i de tidligere kolonilande satte ord på en følelse af loyalitet over for og samhørighed mellem muslimer og ignorerede forskelle, landegrænser og politiske uenigheder, som normalt ville stå i vejen for et sådant sammenhold. Dette skete dels gennem organisationer som Den Arabiske Liga og OIC, dels gennem en umiddelbart følelsesbetonet oplevelse af fællesskab udtrykt i slagord som "Gud er stor!" (på arabisk: "*Alahu akbar*") ved demonstrationer. Der opstod en form for transnational identifikation, når demonstranter i Syrien og Pakistan krævede retfærdighed for profeten på baggrund af karikaturernes provokation. Grobunden for sådanne følelser var ensartede historiske oplevelser – kolonitidserfaringerne – og ensartede erfaringer fra nyere historie med vestlig deltagelse i krige i muslimske områder.

Dertil kan vi lægge en fælles religiøs forståelsesramme og profeten som et enormt betydningsfuldt symbol for verdens muslimer. Alt i alt en potent cocktail af historiske, politiske, sociale, økonomiske og religiøse frustrationer.

Set i dette lys var karikaturkrisen en anledning til, at historisk forankrede muslimske underlegenhedsfølelser kunne råbes ud mod Vestens neokonservative verdensorden i 2006.

Dansk-muslimske perspektiver

Tilsvarende følelser af underlegenhed over for Vesten og verdensomspændende fællesskaber sås også blandt danske muslimer. Det er i sagens natur ikke muligt at karakterisere ét dansk-muslimsk perspektiv på karikaturkrisen, simpelthen fordi der ikke fandtes én person eller én organisation, der talte på vegne af hele det meget sammensatte religiøse mindretal i Danmark. At flere hævdede at gøre det, er en anden sag.

I 2005 var der i Danmark ca. 170.000 muslimer, hvilket svarede til knap 4 % af befolkningen. Flertallet af disse var sunnimuslimer, og dertil kom mindre grupper af shia-, alawi- og ahmadiyya-muslimer. De stemmer, enkeltpersoner og organisationer, der trådte i karakter i forbindelse med karikaturkrisen, var primært sunnimuslimer med arabisk baggrund. Typisk var der tale om efterkommere af enten flygtninge eller indvandrere fra arabiske lande som Irak, Syrien, Libanon eller Egypten. Generationen af indvandrere, der kom til Danmark i 1960'erne og 1970'erne forholdt sig mestendels tavst, hvilket var og er tilfældet i stort set alle offentlige debatter. Foruden komitéen, der sendte delegationerne til Mønstret med karikaturerne i december 2005, var det primært de yngre efterkommergenerationer, altså personer født i Danmark, der blandede sig

og bidrog. Tyrkere, som udgjorde en stor andel af muslimer i Danmark, deltog i nogle af initiativerne, men der var ikke markante ensidigt tyrkiske stemmer i den danske del af debatten.

Da Asmaa Abdol-Hamid den 27. oktober 2005 meldte *Jyllands-Posten* til politiet, havde en anden sammenslutning af danske muslimer allerede taget form, nemlig Komité til Forsvar for Profetens Ære. Her var man i første omgang mindre optaget af de juridiske aspekter og mere interesseret i politikernes manglende afstandtagen til *Jyllands-Postens* redaktionelle linje og senere især statsministerens afvisning af et møde med ambassadørerne. Det var denne komité, der producerede mappen med billedlig illustration af den diskrimination, de hævdede, var hverdag for muslimer i Danmark, og som organiserede de to delegationsrejser til Mellemøsten i december 2005.

Den berømte mappe

Komité til Forsvar for Profetens Ære bestod af organisationer med arabisk, somalisk, tyrkisk og pakistansk ophav og forbindelse. Denne etniske sammensætning var i sig selv et sjældent syn, idet muslimske organisationer før karikaturkrisen i reglen slet ikke samarbejdede på tværs af etniske og sproglige skel. Sammensætningen betød imidlertid ikke, at komitéen repræsenterede danske muslimer generelt. Umiddelbart efter publiceringen af karikaturerne i *Jyllands-Posten* tog Aarhus-imamen Raed Hlayhel (fødselsår ukendt) lederskabet på sig.

Hlayhel var uddannet fra universitetet i Medina i Saudi-Arabien og kom til Danmark i 1999 fra Libanon. Han og hans familie fik humanitært ophold på grund af sygdom. Allerede inden karikaturkrisen var Hlayhel kendt for ekstreme synspunkter om kvinder og køn. Eksempelvis bærer danske kvinder

selv skylden for eventuelle voldtægter på grund af deres påklædning. Hlayhel arbejdede tæt sammen med Akkari, som også havde libanesisk baggrund, men var opvokset i Danmark. Akkari blev talsperson for komitéen, især på grund af sine gode dansk kundskaber.

Foruden Hlayhel og Akkari bestod ledelsen af Ahmad Abu Laban fra Det Islamiske Trossamfund i København, én af landets største moskéforeninger. Abu Laban havde palæstinensisk baggrund og kom til København i 1983 efter at være blevet udvist af Egypten og Kuwait på grund af medlemskab af Det Muslimske Broderskab. Abu Laban deltog hyppigt i debatter om islam i Danmark, og hans fredagsprædikener var velbesøgte og offentligt tilgængelige fra foreningens hjemmeside. En fjerde central person i komitéen, Abu Bashir (1958-) fra Det Islamiske

Ahmed Akkari i selskab med journalister den 7. februar 2006. Interessen for Akkari og de andre medlemmer af delegationen, der rejste til Mellemøsten i december 2005 på vegne af Komité til Forsvar for Profetens Ære, var i denne periode på sit højeste. Imamerne blev beskyldt for at tale med mere end én tunge. Faktum er, at mappen med dokumentation for diskrimination mod muslimer i Danmark indeholdt urigtige oplysninger og billedmateriale fra andre sammenhænge.
 || Thomas Wilmann/
 Ritzau Scanpix

Trossamfund på Fyn, kom oprindeligt fra Syrien og fungerede som imam både i moskéen på Ørbækvej i Odense og i Nyborg Statsfængsel. Sidstnævnte dog kun frem til juli 2006, hvor han blev fyret. Officielt skyldtes fyringen nedskæringer, mens andre hævdede, at det skyldtes hans indblanding i karikaturkrisen, som bidrog til opfattelsen af ham som antidemokratisk. Trods interne uenigheder stod komitéen sammen om at kræve en undskyldning fra *Jyllands-Posten* samt at tiltrække international opmærksomhed til deres sag ved at sende en delegation til Mellemøsten ad to omgange.

Medlemmerne af delegationen repræsenterede Islamisk Trossamfund i Odense, den tyrkiske forening Millî Görüş, det pakistanske miljø, og derudover deltog en egyptisk forretningsmand, som finansierede rejserne og fungerede som medlemmand mellem ambassadør Attia og komitéen bag delegationen. På de to rejser i december 2005 mødtes delegationens medlemmer med generalsekretæren for Den Arabiske Liga, repræsentanter for det egyptiske udenrigsministerium samt religiøse autoriteter. Den første delegationsrejse var af en uges varighed. Den anden og sidste rejse fandt sted nogle uger senere. Her var målet Syrien og Libanon, og delegationen mødtes igen med politikere, stormuftier samt repræsentanter for Hizbollah og Hamas. De fik desuden mulighed for at fortsætte til Saudi-Arabien på denne anden rejse.

På begge rejser medbragte delegationsmedlemmerne en mappe. Denne senere så berømte mappe indeholdt tekster og billeder, der skulle give indtryk af forholdene for muslimer i Danmark. Mappen indeholdt en introduktion til forholdene i Danmark med afsæt i *Jyllands-Postens* udgivelse af karikaturerne. Heraf fremgik det, at komitéen bag delegationen og mappen ønskede at gøre *Jyllands-Posten*

Dette foto var med i den mappe, som en delegation udsendt af Komité til Forsvar for Profetens Ære lod cirkulere i Mellemøsten. Mappen skulle dokumentere de forhold, danske muslimer levede under. Manden her vandt i august 2005 en grisehylekonkurrence ved den årlige grisefestival i Trie-sur-Baïse, en afsidesliggende landsby i Pyrenæerne. Konkurrencens discipliner indebar imitation af griselyde fra fødsel til død, herunder patte- og parringslyde.
 || Bob Edme/AP/Ritzau
 64pix

opmærksom på, at karikaturerne blev opfattet som provokerende af alle muslimer, at afkræve avisen en undskyldning og et løfte om fremover at respektere ”muslimernes hellige symboler”, og at rette henvendelse til danske politikere og partier, muslimske landes ambassader i Danmark og medier nationalt og internationalt for at opnå støtte til sagen.

Foruden *Jyllands-Postens* karikaturer indeholdt mappen også kopier af avisartikler og andet materiale fra danske muslimske organisationer, såsom breve og pressemeddelelser. Dertil kom illustrationer fra andre sammenhænge, som viste sig temmelig kontroversielle. Materialet hedder i mappens indholdsoversigt: ”Nogle billeder og breve sendt til nogle muslimer med endnu værre indhold”. Et eksempel herpå er et fotografi, der forestillede en automekaniker med grisemaske fra en grisehylerkonkurrence i Frankrig. Mappen indeholdt også ukorrekte forklaringer på situationen i Danmark, fx at *Jyllands-Posten* var en statsejet avis, eller at

det i Danmark ikke var tilladt for muslimer at bygge moskéer. Trods kritik og senere beskyldninger om landsforræderi fastholdt gruppens omrejsende medlemmer, at det franske foto og mappens øvrige indhold alt sammen var sendt anonymt til muslimer i Danmark, og således illustrerede motiverne den hverdagsdiskrimination, danske muslimer oplevede. Alt i alt lod mappens indhold til at være samlet i al hast og uden blik for indre sammenhæng eller større forklaringer. Derfor må man gå ud fra, at modtagelsen af mappens indhold var afhængig af, hvordan indholdet blev oversat og præsenteret.

Nye stemmer

Lidt længere fra konfliktens epicenter reagerede både religiøse og sekulært orienterede grupper og organisationer. En ny dansk organisation, The Network, opstod som direkte reaktion på konflikten. Formålet var at invitere til dialog mellem muslimer og ikke-muslimer gennem initiativet ”Book en muslim”, som indebar, at arbejdspladser eller private kunne få besøg af en muslim til at fortælle om religionen og livet som muslim i Danmark. En anden organisation var Forum for Kritiske Muslimer, som argumenterede for fred og gensidig tilgivelse i kølvandet på karikaturkrisen og for adskillelse af religion og politik mere generelt. Formanden var Sherin Khankan, som har finsk-syrisk baggrund, men er født i Danmark og har en kandidatgrad i religionsvidenskab fra Københavns Universitet. Forum for Kritiske Muslimer havde både muslimske og ikke-muslimske medlemmer – herunder en række ahmadiyya-muslimer – som samledes om reformistiske tanker om islams fremtid i Danmark. Khankan er siden blevet imam og kendt for at stifte landets første moské for kvinder.

Foruden initiativer, der udsprang direkte af striden, reagerede flere store muslimske organisationer, hvoraf den vigtigste var Muslimer i Dialog, som blev grundlagt i 2004 med det formål at samle danske unge sunnimuslimer. Initiativtagerne kom fra den pakistanske, konservative og familieorienterede organisation Minhaj ul-Qur'an, og de savnede et fællesskab mere rettet mod deres hverdag som unge i Danmark. Det lykkedes at oprette Muslimer i Dialog sammen med to af de mest fremtrædende imamer i landet, Fatih Alev (1972-), som havde tyrkisk baggrund, og den danske konvertit Abdul Wahid Petersen (1954-), som gennem en årrække drev den islamiske boghandel i Blågårdsgade og ofte deltog i samfundsdebatter. Med Zubair Butt Hussain (1974-) som talsperson – han havde pakistansk baggrund og en kandidatgrad i statskundskab – tilbød Muslimer i Dialog at rejse til Mellemøsten og mægle i konflikten.

Muslimer i Dialog har siden 2005 grundlagt Muslimernes Fællesråd, som blev støttet af flere moskéer og enkeltpersoner. Men da store moskéforeninger som Islamisk Trossamfund har stået udenfor, er fællesrådet aldrig blevet den paraplyorganisation, man havde håbet på. Siden 2006 har Alev og Hussain og andre prominente medlemmer trukket sig fra debatten, og Alev forklarede tilbage i 2009, at han ikke længere kunne se formålet med at engagere sig. Ifølge hans vurdering var den retoriske krig mod muslimer i Danmark ikke forbedret siden 2005, og han ville hellere bruge sine kræfter på andre ting.

Parallelt med de religiøse initiativer opstod også i februar 2006 en organisation, der ønskede at være modvægt til komitéens imamer og de øvrige religiøse organisationer, nemlig Demokratiske Muslimer. Med folketingspolitiker Naser Khader (1963-)

Imam Abdul Wahid Pedersen afholder eid-bøn på dansk i Nørrebrohallen i januar 2006. Eid markerer afslutningen på ramadan, som er måneden for pilgrimsfærd til Mekka i Saudi-Arabien. Bag arrangementet stod Muslimer i Dialog, som bl.a. udfører velgørhedsaktiviteter i nærmiljøet, fx med træplantning i København eller oplysning om at blive bloddonor.
 || Jens Dige/Ritzau Scanpix

i front var målet at skabe forståelse for, at islam og demokrati var forenelige størrelser. Man bad også medlemmer underskrive en række principper om upartiskhed, støtte til ligestilling mellem køn, Grundloven, menneskerettigheder og ytringsfrihed samt modstand mod dødsstraf. Foreningen fik hurtigt 600 medlemmer, men siden september 2006, hvor Khader trak sig som formand, har der været mere eller mindre stille om den. Foreningen er ikke nedlagt, men der opkræves ikke kontingent, og hjemmesiden vedligeholdes ikke. Muslimske ikke-medlemmer kritiserede foreningen for at antyde, at det kunne være problematisk at forene islamisk praksis med demokratisk sindelag og dermed bidrage til konflikten frem for at bremse den.

I skrivende stund, 15 år efter karikaturkrisen, er det tydeligt, at der i starten af 2006 var et vindue for en ny form for debat. Men det må karakteriseres som en historisk parentes mere end en dramatisk forandring af det politiske landskab i Danmark. Hovedaktørerne fra komitéen forsvandt af sig selv,

Folketingsmedlem og stifter af Demokratiske Muslimer, Naser Khader, fremviser sin tatovering i 2011. Der står "demokrati" skrevet på arabisk. || Niels Ahlmann Olesen/Ritzau Scanpix

og de andre har langsomt trukket sig tilbage én for én. Det er således i dag de store moskéforeninger og internationale organisationer som Islamisk Trossamfund og Minhaj ul-Qur'an, der ser ud til at være mest overlevelsedygtige. Sagt med andre ord har den åbenlyse optimisme i debatten og i de nystartede foreninger fra foråret 2006 fortaget sig, og det er i dag de gamle organisationer, der fortsat er mest aktive. Det betyder ikke, at Muslimernes Fællesråd ikke kan komme til at spille en rolle i fremtiden, eller at Muslimer i Dialog ikke vil blive ved med at

tiltrække nye medlemmer, men aktivitetsniveauet er dalet, og dermed også deltagelsen i debatten.

Man kan også se det som udtryk for en normalisering, at der ikke længere er efterspørgsel efter en organisation som Demokratiske Muslimer. Det var et vigtigt signal i 2006, at muslimer kunne være troende og demokratiske på én og samme tid, men signalet har mistet betydning og publikum. Det er blevet en selvfølge i en voksende del af befolkningen, at islam og demokrati ikke er modsætninger.

Politisk deltagelse

Der var i den danske offentlige debat megen kritik af de danske muslimske organisationer. Der var tilsvarende kritik af debatniveauet og en manglende forståelse for minoritetsreligiøse følelser. Som nævnt trådte en række debattører væk fra offentlighedens søgelys efter karikaturkrisen, fordi debatniveauet blev opfattet som stagneret og unuanceret og mulighederne for indflydelse og forandring begrænsede.

Karikaturkrisen ændrede danske muslimers politiske deltagelse og rolle. Den aktivisme, der begyndte nationalt med brevene og politianmeldelsen af *Jyllands-Posten* alene, blev international, fordi den nationale respons ikke var som ønsket. Den internationale aktivisme var delvist mediebåret med sms-kæder forud for delegationsrejserne til Mellemøsten, og denne aktivisme fik danske politikere og befolkningen mere generelt til at undre sig og spørge, hvilken side de muslimske aktører var på? Om delegationsmedlemmerne virkelig ønskede størst mulig ballade i og for Danmark? Den daværende integrationsminister Rikke Hvilshøj (1970-) fra partiet Venstre foreslog eksempelvis på baggrund af komitéens delegationsrejser, at imamer skulle udelukkes fra integrationssamarbejde med de danske myndigheder fremover. Der var tale om

en såkaldt 'boomerangeffekt', fordi de deltagende muslimer – individer og organisationer som Islamisk Trossamfund – slog sig på den transnationale aktivisme. Delegationen blev kritiseret for at viderebringe usande eller overdrevne anekdoter og for at misinformere om muslimers vilkår og rettigheder i Danmark.

Uroen i udlandet og uroen omkring de ansvarlige fra Komité til Forsvar for Profetens Ære voksede sig så voldsom, at det blev farligt at være associeret med komitéen. Hovedpersonerne fra delegationsrejserne faldt fra én for én. Da komitéen tav, kunne pladsen overtages af andre og mere moderate aktører, såsom Forum for Kritiske Muslimer, The Network og Demokratiske Muslimer. Sidstnævnte holdt statsministeren møde med den 13. februar 2006. Disse aktører var langt mindre kritiske over for den danske regering og vilkårene for danske muslimer og talte i stedet om behov for samarbejde, sameksistens og sammenhængskraft. Komitéen blev derimod opfattet som radikal og efterfølgende isoleret på den baggrund. Det gav plads til organisationer og individer, der kunne og ønskede at indtage rollen som moderate. Foruden at forholde sig til karikaturkrisen krævede et mærkat som 'moderat' alene, at de også tog afstand fra imamernes misforståelser og fejlslagne aktivisme.

På kort sigt førte inddragelsen af udlandet ikke til øget anerkendelse af muslimer og islam i Danmark. Politikere og befolkningen mere generelt forstod tværtimod rejserne som udtryk for mangel på loyalitet. Politikere fra Dansk Folkeparti betegnede ligefrem aktivismen som landsforræderi. De mente, at mange muslimer fordrejede kendsgerningerne, når de vovede at kritisere Danmark for mangel på rettigheder og anerkendelse, til trods for

I januar 2009 samlede 277 danskere ind til fordel for Folkekirkens Nødhjælps humanitære indsats i Gaza efter israelske angreb i december 2008. Bag initiativet stod The Network, som også arrangerede "Book en muslim" i foråret 2006. The Network er en gruppe af akademikere med anden etnisk baggrund end dansk, som har ønsket at bidrage med viden om, hvad det vil sige at leve som muslim.

|| Peter Høvring/Ritzau Scanpix

at de var flygtet fra langt værre, repressive regimer i Mellemøsten.

På lang sigt medførte karikaturkrisen en omrokering i det muslimske landskab. Nye muslimske organisationer kom til, og deres deltagelse i debatten førte til øget politisk integration udtrykt som tillid til de danske, demokratiske institutioner samt tilslutning til liberale, demokratiske værdier som ytringsfrihed og sekularisering. Disse parametre er udtryk for niveauet af politisk integration, fordi meningstilkendegivelse i en debat eller et læserbrev viser, at man har tillid til at blive taget alvorligt. Tillid er også nødvendig for, at en utilfreds borger vælger at rette sin kritik til den relevante institution på en civiliseret måde frem for eksempelvis at sætte ild til den. Man kan argumentere for, at der var en

høj grad af tillid til samfundets institutioner, og at muslimernes politiske deltagelse steg som følge af karikaturkrisen. Desuden har forskningen vist, at anklagerne om, at muslimske aktører skulle have haft forskellige dagsordener og "talt med to tunger" kan tilbagevises. Faktum var, at der fra moskéerne, i organisationerne og foreningerne blev talt om demokratisk deltagelse og samhørighed i og med samfundet.

Så når debattørerne, der indtog hovedroller i 2005-2006, siden har indstillet deres meget offentlige engagement, er det formentlig udtryk for personlige oplevelser af træghed i debatten og udmattelse over en intens interesse og kritik. Det er derimod næppe udtryk for, at disse individer ikke bidrog til en målbar forandring i muslimske minoritetsforeningers politiske deltagelse i samfundet og påvirkning af befolkningens syn på muslimer og islam.

Globaliseret og forvirret

Uanset om vi betragter karikaturkrisen fra et dansk eller udenlandsk perspektiv, er det tilsyneladende de samme spørgsmål og konfliktpunkter, der er i spil: dels forholdet mellem liberale frihedsrettigheder og beskyttelse af mindretal, dels større historisk betingede magtpolitiske ubalancer fra kolonitiden til karikaturstriden.

Når den danske regering mente, at karikaturkrisen kunne reduceres til et spørgsmål om at være for eller imod ytringsfrihed, overså de ubalancen mellem muslimske majoritetslande og vestlige stater internationalt og frustrerede muslimer nationalt. De overså, at indenrigs- og udlændingepolitik i en globaliseret verden let flyder sammen med udenrigspolitik.

Reaktionerne på *Jyllands-Postens* karikaturer demonstrerede en ny bevidsthed hos danske

muslimske minoriteter og i majoriteten: Islam og muslimer var kommet til Danmark for at blive. Dermed var spørgsmålet om, hvordan man i et mere kulturelt, etnisk og religiøst sammensat land tog hensyn til forskelligheder på den mest hensigtsmæssige måde, uundgåeligt. Det faktum, at det var Demokratiske Muslimer, Fogh inviterede til samtale på Marienborg i februar 2006, og ikke alle de involverede parter eller alle de nye, muslimske stemmer og aktører, var ganske sigende. Regeringens forestilling om, hvem en god og rigtig muslim kunne være, altså hvem man kunne forvente at have en produktiv samtale med, var uhyre normativ, dvs. båret af en forventning til, hvem der ville være en god samtalepartner. De inviterede foreninger var imidlertid ikke de mest langtidsholdbare – der er som bekendt ingen aktivitet blandt Demokratiske Muslimer længere – og dermed døde samtalen hurtigt ud. I det lys havde det måske været mere konstruktivt at invitere en bred kreds af muslimske repræsentanter og dermed også omfavne flere med den anerkendelse, der ligger i en invitation til kaffe på Marienborg.

Forskningen har vist, at der var mere og bredere politisk deltagelse fra muslimsk side i Danmark, efter *Jyllands-Posten* trykte karikaturerne. Det sætter såvel bevæggrundene for at trykke karikaturerne samt de politiske reaktioner i relief. Hvis *Jyllands-Posten* ønskede at indlede en diskussion om ”formørkede” elementer i muslimsk, religiøs fortolkning og praksis – med god grund, for den slags findes bestemt – hvorfor inviterede man så ikke til denne deltagelse og stillede sig til rådighed som landsdækkende medie? Engagementet og evnerne var til stede, hvilket man så i månederne efter september 2005, så hvorfor skulle der en provokation til? Karakteristikken af nogle musli-

mer som formørkede og uden forståelse for liberale frihedsrettigheder og danske værdier og behovet for provokation kan flere år efter ligne en karikatur på et oplyst samfund i sig selv.

Jyllands-Postens redaktionelle valg – karikaturer, artikel og leder – indledte den perfekte storm. I stedet for at tale *med* danske muslimer, talte man *om* dem, og man talte ind i en belastet historie med store, belastede følelser. Da den danske statsminister derefter afslog at mødes med diplomaterne fra de muslimske lande, var det ikke blot indenrigspolitik, der var blevet til udenrigspolitik. Der var gamle og nye frustrationer over politiske, økonomiske og sociale uretfærdigheder i muslimske majoritetslande – herunder også arven fra kolonitiden – der blev aktiveret.

Det var imidlertid ikke kun den danske regering, der famlede på det tidspunkt. Det betød en brat opgøngen for hele den danske nation, hvor globaliseringens sammenhænge pludselig stod klart, og hvor Danmark og danskerne blev ganske bevidste om at være politisk og diplomatisk afhængige af allierede og af at opretholde gensidig respekt mellem stater globalt.

Shakeel Bhat (1975 -) blev kendt som "Islamic Rage Boy", fordi han deltog i mange offentlige protester. Her demonstrerer han imod pave Benedikt i Kashmir, Indien, den 15. september 2006. Tidligere samme år gik han på gaden imod *Jyllands-Postens* karikaturer. Han blev fotografernes favorit, fordi han med de blottede tænder, sorte øjne, hævede knytnæver og vilde skæg lever op til forestillingen om den farlige muslim. Hans ansigt cirkulerer bl.a. som memes.
|| Sajjad Hussain/AFP/
Ritzau Scanpix

Krisen som historie

De mange historier

Der blev udgivet overraskende mange bøger om karikaturkrisen, mens den stadig var i gang. Denne tidlige fortælletrang indikerer, at krisen kunne (kan!) bruges til at fortælle mange forskellige historier. Alene i foråret 2006 udkom ikke færre end seks bøger på dansk om karikaturkrisen. I årene efter kom flere til. Bøgerne fra 2006 er overvejende debatindlæg med beskrivelser af hændelsesforløb og interviews med involverede personer, og allerede her er det tydeligt, at valget af perspektiv er afgørende for, hvilken historie man kan fortælle. Som i al historieskrivning spiller det nemlig en rolle, hvilke spørgsmål man ønsker svar på.

Der er stor forskel på, om krisens begivenheder bliver forstået oppe- eller nedefra. De bøger, der ser krisen oppefra, beskriver ideologiske forskelle og taler om sammenstød mellem overbevisninger. I den type fremstilling ses muslimske minoriteter typisk som repræsentanter for en religion, der ikke er forenelig med den danske samfundsmodel. Omvendt med bøgerne, der ser krisen nedefra. Her forstås begivenhederne fra et minoritetsperspektiv, og fokus er på tonen i debatten om udlændinge og integration og det, der opfattes som diskriminationen mod en religiøs minoritet. Forskellen består med andre ord i, om man forstår krisen på baggrund af værdier eller personlige oplevelser.

I november 1996 gæstede den britisk-indiske forfatter Salman Rushdie (1947-) Danmark for at modtage EU's litterære Aristeionpris. Den danske regering ønskede ikke at give Rushdie indrejsetilladelse, fordi man ikke kunne garantere for hans sikkerhed. Men efter massiv kritik blev besøget gennemført, og Rushdie nåede også at besøge værtshuset Promenaden. I 1996 var der således også hed debat om vægtningen mellem sikkerhedshensyn og ytringsfrihed.
 || Brian Møller/Ritzau Scanpix

Et godt eksempel på, hvor afgørende forfatterens valg af perspektiv er, kan man få ved at bladre igennem journalist David Trads' (1967-) bog *Islam i flammer: Danskerne og det muslimske oprør* og holde den op imod *Muslimsk-dansk dagbog: 19 dagbøger fra Muhammed-krisen*, redigeret af journalist Lotte Folke Kaarsholm (1975-).

Trads underskrev sit forord til bogen allerede i februar 2006, altså samme måned, som ambassaden i Damaskus blev sat i brand. Ved at sætte fokus på civilisationers sammenstød og diskrimination viste han, at han ikke behøvede at have det konkrete begivenhedsforløb på afstand for at forklare årsagssammenhængene. Han satte karikaturkrisen ind i en ramme, der handlede om kamp mellem civilisationer. Derfor forstod han krisen som en direkte forlængelse af pave Urban 2.s (ca. 1035-1099) korstog

med målet om at befri Jerusalem i 1095 og USA's krig mod terror og Osama bin Ladens al-Qaeda-netværk efter angrebene på New York og Washington i september 2001. Der var på den måde et 'os' og et 'dem' i karikaturkrisen, nemlig 'dem', der bekendte sig til islam, og 'os', der bekæmpede islamistisk terrorisme. Inspirationen fra Huntingtons portræt af civilisationernes sammenstød var tydelig, om end det ikke var alle muslimer, der var 'dem'. Muslimer i Danmark, der var loyale over for såkaldte danske værdier og fx gerne ville uddanne sig og arbejde, tilhørte ikke den islamiske civilisation, Danmark var i krig med. Det var således ikke muslimer versus ikke-muslimer, men en særlig gruppe uden respekt for demokrati og frihedsrettigheder, der var problemet.

Kaarsholms projekt var fra marts 2006 og præcis lige så politisk som Trads', men med et andet fortegn. Hun ønskede at vise nuancerne i danske muslimers holdning til karikaturkrisen og at præsentere den danske offentlighed for "det muslimske perspektiv" som modsvar til udlændinge- og integrationsdebatten. Her delte 19 prominente danske muslimer deres oplevelser og overvejelser fra tiden før, under og efter karikaturkrisen i dagbogsform. Hvor Trads betragtede karikaturkrisen oppefra i et ideologisk perspektiv, var der hos Kaarsholm et klart perspektiv nedefra, fra gade- og hverdagsniveau. Dagbøgerne delte oplevelser fra bussen på Nørrebro, fra demonstrationer og familiemiddage, og man fik som læser et klart indtryk af, hvor problematisk de 19 individer oplevede det, at andre – såvel muslimer som ikke-muslimer – talte på muslimers vegne. Ahmed Akkari stod bag én af de 19 dagbøger og forklarede, at han havde tjent danske muslimers sag ved at henvende sig til danske magthavere og et internationalt publikum eller med

hans ord: ”’banke på døren’ for at opnå lydhørhed, forståelse, respekt og en bedre anerkendelse i Danmark”. Der var langt fra den Akkari, der appellerede om anerkendelse, til den aktivistiske Akkari, der af danske politikere var blevet kaldt landsforræder.

Karikaturkrisen kan forklares og forstås på mange måder, afhængigt af hvilket niveau man undersøger, hvem man taler med, hvad man læser, og hvilken historisk ramme man opstiller. Det er også afgørende, *hvornår* man forsøger at forklare og forstå krisen og aktørerne.

Akkari har fx ændret sit syn på krisen og hans egen rolle ganske markant siden 2006. I selvbiografien fra 2014 kaldet *Min afsked med islamismen: Muhammedkrisen, dobbeltspillet og kampen mod Danmark* tager Akkari afstand fra såvel metoder som mål for Komité til Forsvar for Profetens Ære og alle landets øvrige islamister, altså muslimer, der forstår islam som både religion og politisk ideologi. Akkari når knap ti år efter krisen frem til, at man må forstå religion som summen af de praktiserende muslimers gerninger og overbevisninger, ikke som en overordnet ideologi.

Selv om bogen virker hurtigt skrevet og er temmelig fejlbehæftet (Naser Khaders initiativ kaldes fx ”Moderate muslimer” i stedet for ”Demokratiske Muslimer”), så er den interessant læsning set som et led i selvransagelse og selvrenselse. Akkari havde i 2014 fortrudt sine egne og komitéens handlinger og sin rolle som katalysator i krisen og involveringen af internationale parter. Især tog han afstand fra det tankegods, der lå til grund for komitéens arbejde. I bogen blev det fx fremstillet, som om den daglige diskrimination af danske muslimer både på gaden og arbejdsmarkedet, i bussen og fra politiske talerstole kunne forstås som et led i en større civilisationskamp. Den islamistiske tænkemåde fik

Da Ahmed Akkari's bog *Min afsked med islamismen* udkom i 2014, blev den læst som et meget vigtigt opgør med den islamisme, Akkari havde været inspireret af i sit arbejde som imam, og som hans engagement i karikaturkrisen udsprang af. Han kritiserede andre imamer i Komité til Forsvar for Profetens Ære og delegationens rejser til Mellemøsten. Han argumenterede for, at islamismens sammenblanding af religion og politik gjorde ikke-muslimske danskere til fjenden og skabte unødigt polarisering i samfundet. Med bogen gav han Danmark en undskyldning.
|| Nikolai Linares/
Ritzau Scanpix

medlemmerne af komitéen til først hver især i lokale moskéer og siden sammen i komitéen at ønske at sige fra og trække på transnationale alliancer. Som når islamister talte om det globale muslimske trosfællesskab i ental som "ummah" snarere end at anerkende, at alverdens muslimer udgjorde en enormt forskelligartet og sammensat gruppe.

Overbevisningen om, at der i islam var et stærkt fællesskab, som kunne udgøre en modpol til Vestens politiske dominans, var historisk genkendelig fra forskellige organisationer. Og ikke nok med det – den svarede også til forestillingen om islam som betegnelse for en ideologisk fjende, som man så det beskrevet af Juste, Rose, Trads m.fl. Man kan således godt vælge en forklaring om, at islam ikke er én samlet enhed, men at verdens godt en milliard muslimer udgør en mangfoldighed af grupper. Men når parter på begge sider af konflikten hævdede, at der var en konflikt mellem islam på den ene side og ikke-islam – altså Vesten – på den anden, så var konflikten vel reel?

Spørgsmålet er imidlertid, om konflikten var mellem islam og muslimer over for Vesten og ikke-muslimer? Eller om det ikke snarere var sådan, at de, der pegede på et sammenstød mellem civilisationer – uanset om de tænkte på islam eller Vesten som 'den anden' – repræsenterede den ene part i konflikten, mens den egentlige anden part var dem, der appellerede til respekt for forskelligheder? Set i dette lys var Akkari, Rose og Juste alle på samme hold i 2006. De ønskede nemlig provokationen, sammenstødet og konflikten. De ønskede at demonstrere deres eget verdenssyns overlegenhed. Således betragtet var der ikke tale om et sammenstød mellem civilisationer, men om to variationer af samme forståelse af islam og Vesten. Altså at der foregik en kamp mellem islam og Vesten. Modsætnings-

forholdet er historisk set baseret på vestlig politisk dominans gennem imperialismen og kolonialisme og Vestens studier af Orienten som et anderledes, eksotisk og underlegent sted. Såvel muslimer som ikke-muslimer kan samles og bygge fællesskab på det modsætningsforhold, enten ved at påpege den anden parts underlegenhed eller ved at ville bevise sin egen styrke.

Beklagelse, undskyldning – eller ej

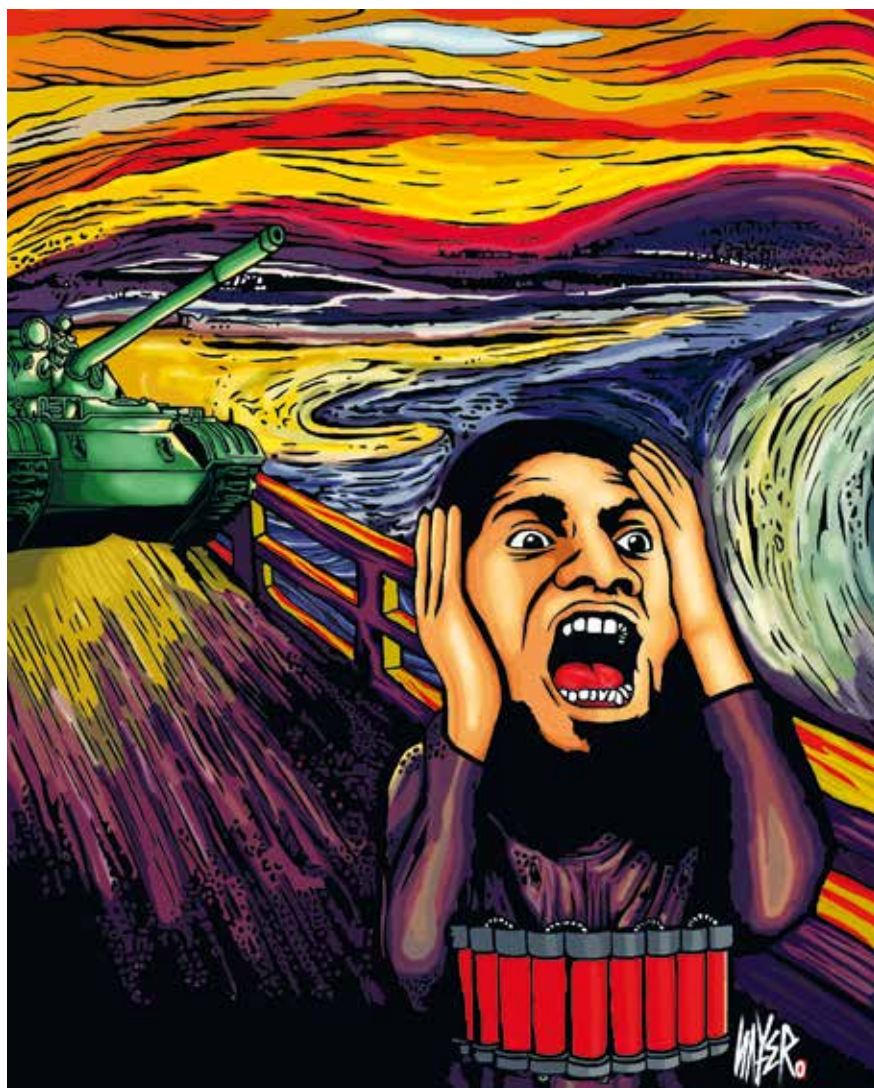
Karikaturkrisen handlede i høj grad om magt og sprog. Hvordan aktørerne talte om hinanden og om verden, spillede en rolle i krisens udvikling, og sammenhængen mellem sprog og magt er særligt tydelig i diskussionen om ansvar og undskyldninger. Hvorfor opstod der en myte om, hvad brevet til statsminister Fogh Rasmussen indeholdt, og hvad de muslimske diplomater ønskede af ham? Hvorfor er sagen efterfølgende blevet reduceret til spørgsmålet om, hvorvidt statsministeren skulle eller kunne undskylde på vegne af *Jyllands-Posten*? Og tilsvarende med avisen selv: Tæller en beklagelse af, at nogen har følt sig krænket, som en undskyldning?

I DR's dokumentarserie *Statsministrene* fra 2017 sagde Fogh Rasmussen, at ambassadørerne havde antydnet i brevet fra oktober 2005, at han skulle gribe ind over for *Jyllands-Posten*, og at han, da han havde set brevet, havde tænkt: "Ikke tale om!". Hans principielle holdning var dengang i 2005 og fortsat i 2017, at den danske pressefrihed betød, at han måtte afvise ambassadørernes ønske. Han kommer ikke nærmere ind på, at der var tale om to ønsker: Diplomaterne så gerne de ansvarlige for karikaturerne stillet juridisk til ansvar, og de ville gerne mødes med statsministeren.

I januar og februar 2006 fremgik det af en meningsmåling, at 79 % af den danske befolkning

fandt, at regeringen ikke skulle undskylde for *Jyllands-Postens* redaktionelle linje til alverdens muslimer. 20 % af deltagerne havde sympati for de muslimske reaktioner. 58 % svarede, at *Jyllands-Posten* havde retten på sin side, men at de samtidig havde sympati for muslimske reaktioner. Den udtrykte sympati faldt tidsmæssigt sammen med, at Arlas salg af varer i Mellemøsten var gået i stå, at Folketingets udenrigspolitiske udvalg diskuterede sagen for første gang, og at *Jyllands-Posten* undskyldte fornærmelsen i et åbent brev til muslimske borgere i Danmark. Med andre ord havde krisen på dette tidspunkt nået et punkt, hvor den danske handelsbalance blev påvirket, og hvor stridens omfang og konsekvenser blev anerkendt både politisk og af *Jyllands-Posten*. I slutningen af januar 2006 udtalte statsminister Fogh Rasmussen til TV2, at han ikke selv ville have publiceret karikaturer, der provokerede muslimer eller andre troende. Fogh Rasmussen hævdede selv flere år senere i forbindelse med *Statsministrene*, at han med sit interview til TV2-nyhederne mente at have lagt låg på konflikten, fordi hans budskab tilsyneladende blev taget godt imod.

Den 2. februar 2006 optrådte Fogh Rasmussen i en udsendelse på den Dubai-baserede tv-kanal *al-Arabiya* og forklarede omstændighederne omkring den frie og uafhængige presse i Danmark. Dette interview blev af *al-Arabiya* fremlagt som en undskyldning, hvilket statsministeren selv nægtede. På samme dag stormede flere hundrede personer den danske ambassade i Jakarta i Indonesien i protest mod karikaturerne, men folkemængderne faldt til ro, da den danske ambassadør forklarede, at *Jyllands-Posten* og statsminister Fogh Rasmussen havde givet alverdens muslimer en undskyldning. Tovtrækkeriet om, hvem der havde eller ikke havde undskyldt for hvad, fortsatte på denne måde.

Det var ganske logisk, at et spørgsmål om krænkede følelser og eventuelle lovbrud indebar forventninger om placering af juridisk ansvar, eventuel dom og undskyldning til den krænkede part. Samtidig mindede spørgsmålet om undskyldninger og beklagelser mere om en intern politisk magtkamp mellem regeringen og Dansk Folkeparti end begyn-

"Islamic Rage Boy" ses her i den sudanesiske karikaturtegner Talal Nayers (1983-) streg fra 2017. Tegningen trækker på den norske kunstner Edvard Munchs (1863-1944) ekspressionistiske maleri *Skriget* fra 1893 og på frygten for muslimske selvmordsterrorister. Køretøjet i baggrunden, en tank, skaber tilsyneladende frygt hos den vrede unge selvmordsbombemand og leder tankerne hen på krige i Mellemøsten med militær indgriben fra vestlige stater. Spørgsmålet kunne være: Hvem er egentlig efter hvem?
 || Talal Nayer/
 Wikimedia Creative Commons

delsen på en løsning af krisen. Sat på spidsen kan man sige, at en undskyldning for Dansk Folkeparti var lig med et knæfald for de landsforræderiske imamer, mens det for kritikerne af regeringen både i Danmark og i udlandet var udtryk for storsind. Regeringen skulle således finde balancen mellem presset fra kritikerne – herunder det danske erhvervsliv – og sit væsentligste støtteparti, Dansk Folkeparti.

I en undskyldnings væsen ligger, at den krænkende part efterfølgende påtager sig skylden, og at en undskyldning dermed også indebærer fortrydelse. Derimod er en beklagelse en ofte anvendt smutvej for dén, der ønsker at undgå at påtage sig en skyld. Man er nemlig ikke nødvendigvis ansvarlig for en handling, man beklager, og man kan derfor beklage uden at påtage sig skyld. *Jyllands-Postens* undskyldning for offentliggørelsen af karikaturerne den 29. januar 2006 var stilet til "medborgere i den muslimske verden", og der stod:

"De 12 tegninger var efter vores opfattelse sobre og var ikke tænkt som krænkende. De var ikke i strid med dansk lovgivning, men har uafviseligt krænkede mange muslimer, hvilket vi skal undskylde".

Jyllands-Posten undskyldte, at tegningerne havde krænkede muslimer, men avisen gav ikke udtryk for at have fortrudt at bringe tegningerne. På samme måde fremgik det, at avisen erkendte, at mange muslimer syntes, at der var begået en krænkende handling – ikke at avisen selv fandt tegningerne krænkende. Således omtalte avisen sin egen sprog-handling som en undskyldning, men undskyldte for reaktioner uden for sin kontrol. Kan det overhovedet kaldes en undskyldning?

Statsministerens fremstilling af situationen først i svarbrevet den 21. oktober 2005 og siden flere

andre steder lignede til forveksling et smart politisk greb. Ved at omdefinere ønsket om et møde mellem diplomater til et ønske om at kræve et medies ytringsfrihed indskrænket undgik Fogh Rasmussen behændigt at tage stilling til det egentlige indhold i diplomaternes henvendelse, nemlig problemet med hyppig negativ omtale af muslimer og islam i Danmark fra repræsentanter for det officielle Danmark og spørgsmålet om debattens indhold og karakter fremover. Fogh Rasmussen foregav at have styr på situationen og at have en klar reaktion, hvilket ikke er troværdigt. Hvis svaret lå ligefor, hvorfor tog det så ni dage at sende det? Statsministeriets diplomatiske arbejde i perioden viste, at regeringen tøvede, fordi man nok ikke var enige internt, og at man fra oktober 2005 til februar 2006 prøvede at undskylde og ikke undskylde på samme tid. Svarbrevet var blot første eksempel på, at man undslog sig for at tage stilling.

Provokerende billeder

Karikaturkrisens omdrejningspunkt var visuelle fremstillinger: karikaturerne. Disse 12 tegninger provokerede et dansk publikum i første omgang og efterfølgende et internationalt. Men selv om begivenhederne i efteråret 2005 med karikaturernes offentliggørelse, diplomaternes brev til statsministeren, svaret, politianmeldelsen og de to delegationer til Mellemøsten var ganske handlingsmættet og intenst diplomatisk og politisk set, så skulle der billeder af ambassader i brand til, før erkendelsen af sagens alvor ramte den brede, danske offentlighed. Billederne i nyhedsmedierne af den brændende danske ambassade i Damaskus gik sammen med billeder af voldelige demonstrationer verden rundt. Her var det tydeligt for enhver, at der var tale om

dramatik, der ville blive skrevet ind i historiebøgerne, og ikke kun de danske.

Den gængse opfattelse er, at fotografier angiver nøjagtige øjebliksbilleder af begivenheder. Det hænger sammen med, at et fotografi med et klik dokumenterer motivet, samtidig med at det udfolder sig. Men med til forevigelsen hører også fotografens valg (vinkel, perspektiv, linse, fremkaldelse, beskæring, redigering, retouchering), ligesom nyheds- eller billedredaktørens valg (opsætning, størrelse, beskæring, eventuel kombination med andre illustrationer, billedtekst) også påvirker beskueren.

Også karikaturer taler til beskueren på en direkte facon enten uden eller med begrænset medfølgende forklaring og tekst. Karikaturer taler til følelser inden for forskellige rammer for, hvad man opfatter som sjovt, alvorligt, kontroversielt eller andet. Når Komité til Forsvar for Profetens Ære fx inkluderede et billede af en mand med en grisetryne i deres mappe, vidner det om, at visuelle repræsentationer fungerer stærkt i sig selv, og at det var en bestemt reaktion, de ønskede. Man ser ofte advarsler om voldsomme billeder, inden de vises, mens det i en dansk kontekst er sjældent at se tilsvarende advarsler i forbindelse med tekst og læsning.

Flere af karikaturerne fra den 30. september 2005 var indforståede og krævede kendskab til enten redaktionelle forhold på *Jyllands-Posten*, til dansk politik eller til gængs religionsopfattelse i Danmark. Kurt Westergaards karikatur med bomben i turbanen gik derimod rent igennem. Sammenkædningen af islam og terror kunne ikke overses og krævede ingen forklaring eller oversættelse: Den gik lige i hjertet på muslimer verden over.

Hvad lærte vi?

Komité til Forsvar for Profetens Ære var marginaliseret allerede i starten af 2006 på grund af ambassadeafbrændingerne og den voldsomme udvikling af konflikten. I løbet af 2006 og 2007 var komitéens rolle helt udspillet, da først Raed Hlayhel forlod landet i efteråret 2006, Ahmed Abu Laban døde i 2007, og Ahmed Akkari forlod Danmark for at blive folkeskolelærer i Sydgrønland. Siden skrev Akkari sin meget kritiske bog om miljøet bag komitéen i 2014. Abu Bashar fik en fyreseddel fra Nyborg Statsfængsel i 2006, og i 2016 modtog han en dom på 14 dages betinget fængsel for at ytre sig diskriminerende mod jøder i en prædiken i Islamisk Trossamfunds moské i Odense. Han er ikke længere imam i moskéen. Komitéen og medlemmerne af de to delegationer har således ikke arbejdet sammen siden 2006, og kun Akkari og Abu Bashar blander sig af og til fortsat i den offentlige debat. Abu Bashar blev i 2015 optaget med skjult kamera i TV2's dokumentarserie *Moskéerne bag sløret* og anklaget for socialt bedrageri, og i sensommeren 2020 medvirkede han i en sag fra Odense om tvivlsomme islamiske skilsmisser, der stillede fraskilte kvinder utrolig ringe. Med undtagelse af Akkari er disse hovedrolleindehavere enten forsvundet fra scenen eller i færd med at udspille deres egen rolle.

Asmaa Abdol-Hamid, som politianmeldte *Jyllands-Posten* i oktober 2005, var medlem af Muslimer i Dialog og forblev i offentlighedens søgelys efterfølgende. Hun blev tv-vært på et program om religion, og hun involverede sig i politik og stillede op til et folketingsvalg for Enhedslisten i 2007. Hendes kandidatur fungerede som en rød klud for politikere fra Dansk Folkeparti, der ikke mente, at en muslimsk kvinde med tørklæde kunne være medlem af Folketinget. Hendes opstilling førte

Den 14. februar 2015 skød og dræbte Omar el-Hussein (1992-2015) filminstruktør Finn Nørgaard (1959-2015) uden for Krudttønden på Østerbro i København. Nørgaard forsøgte at forhindre Hussein i at nå ind i kulturhuset, hvor et arrangement om ytringsfrihed med deltagelse af den svenske kunster og profettegner Lars Vilks (1946-) var i gang.
 || Kenneth Nguyen/
 Gonzales Photo/Ritzau
 Scanpix

imidlertid også til kritik internt i Enhedslisten, idet nogle medlemmer og vælgere mente, at Abdol-Hamids religiøse overbevisning ikke var i overensstemmelse med partiets politik og ideologiske linje. Efter valget i 2007 valgte Abdol-Hamid at holde pause fra politik, og hun har ikke stillet op siden. Hun er i dag ansat hos Fyns Politi som socialrådgiver.

Og den kontante egyptiske ambassadør Mona Omar Attia. Hun modtog forfremmelse og forlod Danmark allerede i december 2005 til fordel for posten som ambassadør i Sydafrika, som naturligvis er større og vigtigere for Egypten, end Danmark nogensinde var. Attia afsluttede sit arbejde i Danmark med besked fra den egyptiske regering om, at man var stolt af hende, og hendes efterfølger ville følge

samme linje og insistere på ligeværd i internationalt diplomati og tolerance internt i lande.

Westergaard var udsat for drabsforsøg i 2010, da en mand brød ind i hans hus med en økse. Den svenske kunstner Lars Vilks, der havde tegnet Muhammed ved en anden lejlighed, var sandsynligvis målet, da Omar el-Hussein angreb kulturhuset Krudttønden på Østerbro den 14. februar 2015 i anledning af et arrangement til forsvar for ytringsfriheden.

Vreden over karikaturerne er en form for latent vrede, der fortsat ulmer. Selv om FN's generalsekretær utvivlsomt havde en pointe, da han i februar 2006 forklarede karikaturkrisen med henvisning til, at Danmark havde været et homogent land historisk set, og krisen var udtryk for en tilvænnning mellem majoritetsbefolkningen og den muslimske minoritetsbefolkning, så var der også andet og mere på spil. Man kunne nævne ideologisk funderet voldsparathed blandt overvejende yngre, mandlige muslimske terrorympatisører i forskellige islamistiske grupperinger og reaktioner på politisk undertrykkelse i mellemøstlige regimer.

Borgerkrigen i Syrien har, som allerede omtalt, vist os, at der i befolkningen forud for 2011 var en ulmende frustration over regimet, som demonstrationerne mod Danmark og ambassadeafbrændingen i februar 2006 kan have givet afløb for. Det samme kunne man sige om Libanon, Egypten, Pakistan og Iran: Vredesudbruddene mod Danmark, som vægtede ytringsfrihed over religiøse følelser, blev bakket op af regimer, der kunne bruge krisen til at promovere sig selv. Befolkningerne fik lov til at demonstrere mod karikaturerne i stedet for at demonstrere mod regimerne. Ved at fremhæve sig selv som profetens forsvarere kunne mellemøstlige ledere tilmed tage luften ud af den værste kritik fra

religiøse organisationer og politiske modstandere. Pointen er, at demonstrationerne og de voldelige protester mod karikaturerne handlede om mange andre ting end fornærmelse af muslimernes profet, og alt dette – regimerne, uretfærdighederne og alle de gode grunde til at have lyst til at rive ting fra hinanden – er stadig de samme.

Spørgsmålet er, om man kan sige det samme om forholdene for muslimer i Danmark? Den politiske dagsorden er fortsat ganske ofte præget af diskussion af muslimer, rettigheder og friheder, så har vi lært noget af karikaturkrisen som samfund?

På den anden side

Karikaturerne er siden 2005 blevet genoptrykt flere gange og i flere lande, og der er fortsat stor interesse for at fortælle historien om dem. Og måske især diskutere, hvilken version af historien der holder eller 'vinder'. Akkaris selvbiografi fra 2014 er et godt eksempel på det. Det samme er Akkaris og Roses møde i *Deadline* den 24. maj 2018. Det ville være helt naturligt, hvis de to personer, der betragtede hinanden som modstandere 12 år tidligere, ikke havde det store behov for at mødes på landsdækkende tv. Da Akkaris bog udkom i 2014, forsøgte han forgæves at få fat på Rose, og frem for at lade sagen ligge prøvede han igen med succes i 2018. De to mødtes derfor i studiet med Lotte Folke Kaarsholm som vært. Det var første gang, de to mødtes, hvilket i sig selv kan undre. Udvekslingen var lige så kort og præcis, som den var rørende. Der var ro i studiet. Ingen sad uroligt, rømmede sig eller gav udtryk for ikke at ville samtalen. Både Akkari og Rose havde noget at sige og havde tænkt sig godt om.

Akkari lagde ud og sagde, at han havde brug for at give en offentlig undskyldning for den rolle, han spillede i krisen. Han fortsatte med at sige, at han

nu forstod, at *Jyllands-Postens* trykning af karikaturerne ikke handlede om islam, men om den undertrykkelse, der kan høre med til fanatisk religionsdyrkelse. Rose betragtede ham roligt og forklarede, at krisen aldrig havde været personlig for ham, og han havde tilgivet Akkari for længe siden. Han fortsatte med en erkendelse: Han havde lært, at man aldrig skal dømme personer alene på, hvordan de fremstår i medierne.

Akkari og Rose befandt sig i foråret 2018 på den anden side af konflikten. Akkari havde ændret syn på sin religion og på *Jyllands-Postens* hensigt med karikaturerne, og Rose lyttede til hans forklaring. 12 år var gået, og de to havde flyttet sig fra provokations- og konfliktsiden til anerkendelsessiden. De havde været på det samme hold i 2005-2006, og nu var de det igen i 2018. Først var de enige om, at konflikten var værd at tage, siden var de enige om, at samtale fremmer forståelsen, og at man godt kan insistere på ytringsfrihed og anerkende retten til forskellighed samtidig. Det spændende ved denne måde at forstå krisen på er, at man kan få øje på, hvordan enkeltpersoner kan rykke sig, mens konfliktpotentialer forbliver det samme.

Tag fx Frankrigs karikaturkrise i 2020. I forbindelse med historieundervisning om ytringsfrihed og terrorangrebet på satiremagasinet *Charlie Hebdo* i januar 2015, som efterlod 13 døde og yderligere 11 sårede, viste den franske lærer Samuel Paty (1973-2020) nogle satiriske tegninger fra netop *Charlie Hebdo*, der forestillede profeten Muhammed. Paty havde på forhånd givet elever, der ikke ønskede at se tegningerne, mulighed for at blive fri, men det forhindrede ikke, at undervisningen blev opfattet som en provokation mod islam. Der blev efterfølgende holdt et møde med forældre til muslimske elever, der havde følt sig provokeret eller holdt uden

Flemming Rose har siden 2017 været seniorforsker hos Cato Institute i USA, en tænketank, der arbejder for individuel frihed, frie markeder og fred. Han har bl.a. skrevet bogen *Tavshedens tyranni* fra 2010 om sin egen rolle i karikaturstriden. I 2019 blev Rose medlem af bestyrelsen for Özlem Cekic's (1976-) initiativ "Dialogkaffe". Navnet beskriver ambitionen: at lade vanskelige samtaler mellem uenige parter finde sted over kaffe med det mål at lytte og skabe forståelse mellem mennesker.

|| Bente Simone Jæger

for undervisningen. Én af fædrene tog sagen videre og truede Paty i en videooptagelse, som blev delt i islamistiske miljøer i Paris. Paty modtog dødstrusler, og den 17. oktober kørte en russisk-tjetjensk teenager fra Normandiet til Paris, stak Paty ihjel og skar hans hoved af.

Frankrigs præsident Emmanuel Macron (1977-) var vært ved en mindehøjtidelighed den 21. oktober 2020 og stod fast på betydningen af ytringsfrihed og et sekulært uddannelsessystem i Frankrig. Men krisen var ikke ovre. Otte dage senere dræbte en 21-årig tunesisk mand en kirketjener og to kirkegængere i Notre-Dame-kirken i Nice, og i mange muslimske lande var der voldsomme protester og demonstrationer, der mindede om den danske karikaturkrise i starten af 2006.

Det var tilsyneladende de samme positioner, der var på spil i 2005-2006 og igen i 2020. Islamister på konfrontationskurs lader sig provokere, ytringsfri-

hedsforkæmpere står fast på deres rettigheder, og konfliktniveauet stiger. Det er nedslående, at ulige magtforhold mellem stater og mellem samfundsgrupper tilsyneladende består uforandret. At konflikter kan gentage sig med forskellige anledninger, forskellige steder. Mens der er mange eksempler på, at involverede aktører ændrer holdning og kommer videre på et personligt niveau, er det globalt set vanskeligt at ændre ved den grundlæggende antagelse om civilisationernes uforenelighed og de uundgåelige sammenstød. Der kommer hele tiden nye personer til kamppladsen, der kan relatere til historiske eller samtidige uretfærdigheder og gerne vil slås. De mangler bare en anledning.

Der er i det hele taget mange eksempler på, at krisen og problemstillingen om ytringsfrihed og religiøse følelser ikke er glemt. Al-Qaeda satte Westergaard, Juste og Rose på en liste over personer, der havde hånet profeten og skulle straffes med døden, uden at PET ændrede deres trusselsvurdering af Danmark af den grund. Trusselsbilledet i Danmark var i 2010 generelt meget højt som følge af ikke blot karikaturkrisen, men også Danmarks deltagelse i krigene i Irak og Afghanistan.

Det er fristende at pege på de terrorangreb og trusler mod individuelle tegnere, bladhuse og regeringer, der har fundet sted siden 2006, som mulige konsekvenser af karikaturkrisen. Men her må vi huske, at karikaturkrisen ikke var den første af sin art. Tegnerne fra *Charlie Hebdo* har siden grundlæggelsen i 1970 balanceret på kanten af lovgivningen, og herhjemme måtte Kvickly i 2003 – altså to år inden karikaturtegningerne – trække sandaler med Jesusmotiv på sålerne tilbage efter klager fra bl.a. landets biskopper.

Og mellem 1973 og 1992 bølgede debatten frem og tilbage om, hvorvidt provokunstneren Jens Jørgen

Thorsen (1932-2000) måtte eller ikke måtte indspille den film om Jesus' sexliv, han havde fået tilsagn om økonomisk støtte til fra Det Danske Filminstitut.

Man kunne også nævne Rushdieaffæren fra 1989. Forfatteren Salman Rushdie udgav i 1988 romanen *De sataniske vers*, som nogle muslimer fandt provokerende, fordi dele af indholdet refererer til profeten Muhammed og dennes accept af andre gu-der end Allah. Den daværende iranske leder, ayatollah Seyyid Ruhollah Khomeini (1902-1989), udstedte i 1989 en *fatwa* med en dødsdom over Rushdie. En fatwa er en udtalelse fra en islamisk autoritet og er som sådan ikke juridisk bindende, men truslerne mod Rushdie var ægte nok, og han har haft livvagter lige siden.

Hvis vi siger, at karikaturkrisen handlede om forholdet mellem ytringsfrihed og religiøse følelser i bred forstand, var konfliktpotentiallet således ikke nyt i 2006. Hvis vi derimod siger, at karikaturkrisen handlede om muslimske minoriteters kritik af manglende anerkendelse i Danmark, så var det en ny dagsorden, der blev sat den 30. september 2005, da der var 12 tegninger af profeten Muhammed i en dansk avis.

Videre læsning

Greve, Vagn: *Bånd på hånd og mund – strafforfølgning eller ytringsfrihed?* Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2008

Bogen diskuterer i syv essays forholdet mellem frihedsrettigheder og respekt for andres følelser.

Klausen, Jytte: *The Cartoons that Shook the World*. Yale University Press 2009

Omfattende, detaljeret og saglig beskrivelse og diskussion af især de internationale aspekter ved karikaturkrisen.

Petersen, Nikolaj: "Handlerummet for dansk udenrigspolitik efter Muhammed-krisen". *Den Ny Verden* 2006: 2

En meget skarp analyse af globaliseringens vilkår, og hvordan sondringen mellem udenrigspolitik og indenrigspolitik ikke er mulig i verden i dag.

Skovgaard-Petersen, Jakob: *Muslimernes Muhammad – og alle andre*. Gyldendal 2020

Her præsenteres muslimsk kulturhistorie gennem skildringer af Muhammed som historisk person og de skiftende opfattelser af ham som religiøs figur.

Stage, Carsten: *Tegningekrisen – som mediebegivenhed og danskhedskamp*. Aarhus Universitetsforlag 2011

Baseret på en ph.d.-afhandling fra 2009 leverer denne bog en systematisk og grundig diskussion af konstruktionen af forskellige typer danskhed i nationale og internationale medier.

På 100danmarkshistorier.dk findes den omfattende litteratur, som forfatteren har anvendt til at skrive bogen, ligesom der er noter til bogen.

I samme serie

Poul Duedahl **Gudhjemtid**
Bertel Nygaard **Grundloven**
Søren Hein Rasmussen **Fri porno**
Louise K. Skyggebjerg **Industri på udstilling**
Søren Mentz **Den islandske revolution**
Bo Lidegaard **Danmark i krig**
Johan Heinsen **Det første fængsel**
Ulrik Langen **Struensee**
Rasmus Rosenørn **Beatlemania**
Heidi Jønsson **Indvandring i velfærdsstaten**
Kristine Kjærsgaard **Danmark i FN**
Lars Boje Mortensen **Saxo**
Lisbeth M. Imer **Rigets runer**
Cecilie Bønnelycke **Sædelighedsfejden**
Sebastian Olden-Jørgensen **Svenskekrigene**
Torben Kjersgaard Nielsen **Dannebrog**
Bo Fritzbojer **Vildt vejr**
Helle Vogt **Jyske Lov**
Jes Fabricius Møller **Grundtvigs død**
Jens Lei Wendel-Hansen **Grønlands Amt**
Carsten Porskrog Rasmussen **Hertugdømmet**
Kenn Tarbensen **Fisk til folket**
Mogens Rüdiger **Oliekrisen**
Bo Poulsen **Stormflod**
Bent Blüdnikow **Jødefejden**
Lars Andersen **Den glemte inkvision**
Morten Pedersen **Cementen**
Hans Schultz Hansen **Genforeningen**
Morten Fink-Jensen **Den danske reformation**
Lars K. Christensen **Septemberforliget**
Thomas Bloch Ravn **Museer for folk**
Niels Wium Olesen **Modstand**
John V. Jensen **Tyskere på flugt**
Jørn Brøndal **Danske amerikanere**
Hans Andrias Sølvará **Færøerne efter freden**
Sissel Bjerrum Fossat **Monopolbrud**
Karin Cohr Lützen **Velgørenhed**
Louise Nyholm Kallestrup **Heksejagt**
Peter Henningsen **Stavnsbåndet**
Karen Vallgård **Skilsmisser**

100 danmarkshistorier

Danmarks historie serveret i små og overkommelige bidder. 100 forskere fra landets universiteter, arkiver og museer tager i 100 bøger a 100 sider fortiden under kærlig behandling og fortæller med vid, humor og kløgt om det, der var. Og det, der er.

100 danmarkshistorier finder du på en række platforme:

Spil med i MegaNørds app Dyst!, og dyst med vennerne om Danmark og dengang.

Besøg danmarkshistorien.dk, og oplev fortiden gennem artikler, film og kilder.

Kig forbi HistorieLab.dk, der arbejder med historiske temaer. Især for grundskolen.

Mød op på Folkeuniversitetet, og hør foredrag med forfatterne.

Læs med i *Politiken*.

A.P. Møller Fonden har støttet projektet og gjort det muligt at udgive og formidle de 100 danmarkshistorier.

Find info på 100danmarkshistorier.dk
Her kan man også tegne abonnement.

**Pakistanske islamister
står på et dansk flag
for at vise disrespekt.
Det skete under en
demonstration i byen
Quetta i februar 2008.
|| Banaras Khan/AFP/
Ritzau Scanpix**

2005

100 danmarkshistorier

En bombe i en turban i en jysk avis førte til Danmarks voldsomste udenrigspolitiske krise siden Anden Verdenskrig. Jyllands-Postens 12 karikaturer af muslimernes hellige profet satte i efteråret 2005 fut i en følelsesladet debat mellem politikere, forkæmpere for ytringsfrihed og troende og ikke-troende muslimer. Er ytringsfriheden hellig og ukrænkelig – eller bør man tage hensyn til religiøse mindretals følelser? Debatten løb løbsk og især i Mellemøsten udløste den bølger af vrede, boykot af fetaost og afbrænding af ambassader. Her blev karikaturerne anledning til, at regionens opgør med Vesten om fortidens magtforhold og uretfærdigheder blussede op på ny.

Kirstine Sinclair, lektor på Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitet, løfter sløret for, hvorfor karikaturkrisen fortsat kan gøre såvel internationale toppolitikere som almindelige mennesker rygende uenige.

